

UDK: 325.2 (497.5=30) »1944./1946.«
949.75 (497.5=30) »1944./1946.«
343.43 (497.5=30) »1944./1946.«

Nijemci Đakova i Đakovštine nakon Drugog svjetskog rata

Dr. VLADIMIR GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

SAŽETAK

Rad prikazuje povijest i položaj njemačke manjine (Folksdojčera) u Đakovu i Đakovštini nakon Drugog svjetskog rata. Uz niz važnih i nezaobilaznih problema iz poratne povijesti Nijemaca Đakova i Đakovštine u novonastalim političkim uvjetima, autor posebno prikazuje sudbinu nakon rata u zavičaju preostalim Nijemcima. Do kraja Drugog svjetskog rata, Nijemci su uz Hrvate činili najbrojniji dio stanovništva Đakova i Đakovštine. Na osnovi izvornog arhivskog gradiva, tiska i literature autor obrađuje političke, kulturne, demografske i druge probleme i pitanja iz povijesti Nijemaca Đakova i Đakovštine u razdoblju od kraja Drugog svjetskog rata do naših dana.

Tijekom listopada i studenoga 1944. godine najveći dio đakovštinskih Nijemaca napušta svoja ognjišta i odlazi organizirano u smjeru Reicha.¹

¹ Konačna evakuacija Folksdojčera iz NDH započela je sredinom rujna 1944. godine dostavljanjem proglašavanja naređenja svim mjesnim rukovodstvima Njemačke narodne skupine, ili ovlaštenim osobama. Smisao evakuacije iz Slavonije i Srijema bio je da se Folksdojčeri evakuiraju kako ne bi ometali vojne operacije i sebe dovodili u opasnost. O iseljavanju njemačkog stanovništva po mjestima Đakovštine, vidi: Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band I, Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948, Hrsg. Donauschwäbische Kulturstiftung, München/Sindelfingen, 1991., str. 760.-781.; ili izdanje: Weissbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944-1948, Hrsg. Donauschwäbische Kulturstiftung/Universitas, München, 1991., str. 760.-781.

Evakuacija se odvijala linijom Osijek - Baranja - južna Mađarska (ispred Blatnog jezera) - Austrija.²

Pravci kretanja bili su različiti. Tako primjerice Tomašanci (veći dio) odlaze pravcem Osijek, preko Belja, Beremend, Siklos, Sellye, Szigetvar, Nemetlad, Nagybjajom, Kiskomarom, Zalaapàti, Aranyod, Vasvar, Körmend, Rabafüzes, Heiligenkreuz, Fürstenfeld, Feldbach, Jagerberg, Weinbung, Leibniz, Gleinstätten, St. Martin i.S. do Deutschlandsberga u Austriji.³ Njemačko stanovništvo Semeljaca i Kešinaca evakuirano je 26. listopada 1944. godine pravcem Osijek, Baranja, Mohacs, Tolna, Paks, Sarszntmiklos, Marko, Simasag, Lutzmannsburg, Deutschkreuz, Sopron, Klungenbach, Wiener Neustadt, Baden, Heiligenkreuz, Neumarkt, Linz, Klein München, Wels, Gmunden.⁴ Krndija je evakuirana 25. listopada 1944. godine. Sličnim pravcem odlaze preko Osijeka i Donjeg Miholjca na Mađarsku prema Austriji. Najveći dio stigao je i smješten kao izbjeglice u okrugu Voitsberg u Štajerskoj.⁵

Odluku o tome hoće li se iseliti potkraj rata ili neće u većini slučajeva nisu donosili sami Folksdojčeri. O tome su odlučivali rukovodstvo Njemačke narodne skupine i SS. Budući su mnogi izjavljivali kako ne žele napustiti kraj u kojem su rođeni, SS i rukovodstva Skupine poduzimali su razne mjere ne bi li iselili sve Folksdojčere. Putem tiska, letaka i proglasa upozoravali su da se na vrijeme pripreme za selidbu. U svojoj propagandi SS i rukovodstvo Skupine plašili su Folksdojčere osvetom komunista, partizana i Crvene armije. Koliko je sve to bilo opravdano, pokazat će razvoj događaja.⁶

O stanju u Đakovštini, i Nijemcima koji su otišli, njihovoj imovini, kao i onim malobrojnim koji su ostali svjedoči niz dokumenata i izvješća s kraja 1944. i početka 1945. godine.

U izvještaju o političkoj situaciji Okružnog komiteta KPH Brod 8. studenog 1944. godine u vezi s povlačenjem glavnih njemačkih trupa, istaknuto je da “/.../napuštaju svoje kuće i svi oni koji su izrazito služili okupatoru. Tako su na

2 Usp. Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien, Hrsg. von ehemaligem Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegschädigte, Weltbild Verlag, Augsburg 1994³, str. 85E.

3 Usp. Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder (Hrsg.), Heimatbuch Tomaschanzi-Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien, Donauschwäbische Beiträge, Band 63, Ruit bei Stuttgart, 1974., str. 137.-138.

4 Usp. Anton Utri, Johann Schnapper (Hrsg.), Heimatbuch Semelzi und Keschinzi. Zur Erinnerung an unsere einstigen Heimatdörfer, Hrsg. Komitee der Heimatortsgemeinschaften Semelzi und Keschinzi, Eigenverlag, Graz-Linz, 1992., str. 138.

5 Usp. Matthias Stolz (Red.), Krndija Heimatbuch. Slawoniendeutsches Dorf ausgelöscht, Hrsg. Komitee der Heimatortsgemeinschaft Krndija, Graz, 1987., str. 231.-232.

6 Opširnije: Vladimir Geiger, Ivan Jurković, Što se dogodilo s Folksdojčerima? Sudbina Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji, Njemačka narodnosna zajednica/ Volksdeutsche Gemeinschaft, Zagreb, 1993., str. 53; Vladimir Geiger, Položaj njemačke manjine u bivšoj Jugoslaviji (s posebnim osvrtom na razdoblje Drugog svjetskog rata), Histojski zbornik, god. XLVI (1), Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 1993., str. 177.

primjer iz Djakova i Broda odselili svoje familije ustaški funkcioneri a dok s druge strane svi domaći Nijemci iz svih sela i gradova sa našeg okruga upravo panički se iseljavaju i povlače skup sa Nijemcima, dok svu svoju imovinu ostavljaju, a sobom uzimaju samo ono što im je najnužnije kao i prevoznu stoku”.⁷

Prema izvještaju Odjela narodnog gospodarstva Oblasnog NOO-a za Slavoniju od 14. prosinca 1944. (inž. Dragan Capek, šef Poljoprivrednog odsjeka) “/.../svi neprijateljski elementi Nijemci, Mađari, ustaše iseljavaju se sa svojih posjeda na neoslobođenom teritoriju, znajući da će taj teritorij doći uskoro pod našu vlast. To se događa naročito u istočnoj Slavoniji, u kotarima Đakovo i Osijek. Površina te napuštene zemlje povećava se iz dana u dan. Tako su npr. u mjesecu studenom iseljeni Nijemci napustili u kotaru Đakovo u 18 sela 17.886 jutara zemlje, a još će biti napušteno jedno selo (Krndija) sa 3.160 jutara”.⁸

Izvještaj o političkoj situaciji Okružnog komiteta KPH Brod 2. prosinca 1944. godine, navodi: “U izgonu Nijemaca sa našeg okruga moglo se primjetiti i da je dobar dio od njih sa veseljem odlazio, dočim iz nekih sela na djakovačkom kotaru kao na pr. iz sela Kešinaca i Gašinaca nisu htjeli da se odazovu na poziv da idu u Njemačku, već naprotiv stalno su bježali pred gestapovcima i skrivali se samo da ne idu u Njemačku. Ovih dana smo istjerali švabe iz sela Gašinaca, te kada smo im mi pokupili spregu i ostalo bili su upućeni u Djakovo, međjutim drugi dan isti su se vratili i izjavljuju, da radije vole poginuti u svojoj kući nego da idu u Njemačku, ali i pored toga mi smo nastavili sa njihovim izgonom bez obzira htjeli oni ići ili ne.”⁹

Okružni NOO Slavonski Brod negdje početkom 1945. godine izvještava: “Na oblasti Slavonije nalazi se do danas prema približnim podacima 20.000 k. j. napuštenih oranica, isto toliko livada i nekoliko stotina k.j. voćnjaka, vinograda i vrtova. Broj napuštenog zemljišta svakim se danom sve više povećava uslijed odlaska banditskih familija /.../”¹⁰

Politički izvještaj Kotarskog komiteta KPH Đakovo 1. prosinca 1944. godine, naglašava: “/.../bio je problem istjerati neprijateljske familije Nijemaca i ustaša, što je već do sada skoro u potpunosti učinjeno. Narod je to gledao nejasno i zauzimao pomirljiv stav, ali kad smo im objasnili razumjeli su, dok u selu Bračevcima narod je branio ustaške familije, samo radi toga što se boje upada neprijatelja i osvete na partizanskim familijama, zbog toga je dolazilo do intervencije, za iste. Iseljavanje Njemačkih familija nije narod protestirao i narod

7 Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA), fond KP-164/6437; Okružni komitet KPH Brod, br. 198. dana 8. XI. 1944. g., Izvještaj Politička situacija

8 Artur Starc, Iz dnevnika: O boravku u Slavoniji 1945. godine, Slavonski povijesni zbornik, god. 24, br. 1-2, Centar za povijest Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1987., str. 207.

9 HDA, fond KP-164/6497; Okružni komitet KPH Brod, br. 218, dana 2. XII. 1944., Izvještaj Politička situacija.

10 HDA, fond NV-113/3579; Uputstva Okružnog NOO Brod za organizaciju obrađivanja napuštenih i nenapuštenih zemljišta.

odobrava i tako je izvršen izgon Njemačkih familija na Opć. Bračevci. U selu Bračevcima 4 Njemačke, 1 ustaška familija, u selu Bučju 1 Njemačka familija, u Potijanima 7 Njemačkih familija. Na Opć. Drenje istjerane su neke ustaške, Njemačke i Mađjarske familije. U selu Kučancima, Drenju i Preslatincima. /.../”¹¹

Nijemci Đakova i Đakovštine 1945./46. godine

Krajem rata, u proljeće 1945. godine u Slavoniji, zemljišne površine bez vlasnika i obrađivača prilično su velike.¹² Najvećim dijelom bili su to njemački posjedi. Najviše napuštenih posjeda od strane Nijemaca u istočnoj je Slavoniji (kotari: Đakovo, Osijek, Valpovo, Vinkovci, Vukovar), ukupno 6.162 posjeda s 49.172 ha. Od toga najveći broj njemačkih posjeda je u kotaru Đakovo. Napušteno je u 19 sela 1.400 posjeda (odnosno, otišlo je toliko “familija”) s površinom 12.111 ha.¹³

Stanje u Đakovštini neposredno nakon rata, ilustriraju dnevničke zabilješke Artura Starca iz svibnja 1945. godine.¹⁴ U kotaru Đakovo, bilo je tada 33.000 jutara napuštenih oranica (ili jedna trećina svih oranica). Većinu tog zemljišta, navodi Starc, napustili su Nijemci. Napose, naglašava da je mnogo napuštenog zemljišta u općini Krndija i Gorjani. Uz to, šest veleposjeda (pustara) je napušteno i bez vlasnika.

Ostali su mahom Nijemci koji se nisu smatrali odgovornima za zbivanja tijekom rata, očekujući da će se nakon završetka rata vratiti njihovi susjedi, prijatelji i rodbina.¹⁵ Većina nije ni mogla pretpostavljati da bi im se mogao dogoditi fatum kolektivne krivnje.¹⁶

11 HDA, fond KP-165/6719; Kotarski komitet KPH Djakovo, l. XII. 1944. Okružnom komitetu KPH Brod, Politički izvještaj.

12 O poratnim gospodarskim prilikama u Slavoniji i Đakovštini, opširnije: Zdravko Tomac, Privreda Slavonije 1945. godine (Prilog procjenjivanja ratnih šteta u privredi Slavonije), Zbornik, god. V, br. 5, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1967., str. 77.-109.

13 HDA, fond Ostavština dr. Zdravka Šantića, kut. 2; Elaborat za Predsjedništvo Narodne vlade Hrvatske, 25. IV. 1945.; usp. Marijan Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948., Školska knjiga/Stvarnost, Zagreb, 1990., str. 29. Maticka navodi da su napuštene zemljišne površine, bile “velikim dijelom posjedi njemačkih državljana” (sic!).

14 Vidi: A. Starc, Nav. dj., str. 207.-208.

15 O broju evakuiranih i poginulih Nijemaca iz zemalja jugoistočne Europe ujesen 1944. i godina koje su slijedile u izvještajima, kao i u istraživačkim radovima koji su kasnije nastali, zabilježeni su različiti podaci. U izvještajima njemačke provenijencije podaci se znatno razlikuju od onih koji su navedeni u dokumentima zemalja iz kojih su Folksdojčeri iseljavani. Nesigurnim i dosta različitim podacima pridonose objektivne poteškoće, jer su sačuvani vrlo oskudni fondovi izvornog arhivskog gradiva. O egzodusu Nijemaca europskog jugoistoka, Jugoslavije i Hrvatske, brojna je literatura. Najuputnije konzultirati: Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien, Düsseldorf 1961.¹

Nevolje preostalih Nijemaca ne prestaju završetkom rata. Naime, vlasti nove Jugoslavije nisu bile u dilemi kako kvalificirati "tipično petokolonaško ponašanje" Folksdojčera. Predsjedništvo AVNOJ-a već 21. studenoga 1944. godine donosi dalekosežni zakonski akt: "Odluka o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih osoba i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile"¹⁷, kojim se precizira i status Folksdojčera. Ova odluka nije obvezivala na dokazivanje aktivnog potpomaganja okupatorskog režima, nego je pod njen udar došla svaka osoba njemačke narodnosti koja se nije direktno suprotstavila nacizmu. A takvih je bilo relativno malo.¹⁸

Indikativno je, u poratnim strukturama vlasti u Đakovu i Đakovštini, kao ni raznim rukovodećim i odgovornim mjestima, nema Nijemaca (ili zasigurno ne onih koji bi se tako iskazivali).

Tako primjerice, među članovima Izvršnog odbora Gradskog NO Đakovo i Gradske skupštine Đakovo nakon završetka rata, 1945. godine nema Nijemaca. Većinu sačinjavaju Hrvati uz nekoliko Srba i Čeha. Pojedinci njemačkog imena: Franjo Hajling (ratar) i Josip Šips (trgovac), članovi Izvršnog odbora Gradskog NO Đakovo, nacionalno su opredjeljeni Hrvati. Isto tako i pojedinci njemačkog imena članovi Gradske skupštine (uz Hajlinga i Šipsa) Jakob Gajger (ratar), Milan Etinger (bojadisar), Milan Turk (obrt. pomoćnik), Josip Mik (liječnik) i Antun Valter (ratar)¹⁹ iskazuju se Hrvatima od ranije.

München 1984.², Augsburg 1994.³; Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band I-IV, Hrsg. Donauschwäbische Kulturstiftung, München/Sindelfingen, 1991.-1995.; Valentin Oberkersch, Die Deutschen in Syrien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in Südosteuropa, Hrsg. Donauschwäbische Kulturstiftung, Stuttgart, 1989., str. 461.-472. Od radova na hrvatskom jeziku vidi: Zdravko Krnić, O iseljavanju pripadnika Njemačke narodne skupine (Volksdeutschera) iz NDH za vrijeme II svjetskog rata, Zbornik, god. 4, br. 4, HIS, Slavonski Brod, 1966., str. 73.-88.; Antun Miletić, Preseljenje i evakuacija Folksdojčera iz Srijema i Slavonije 1942-1944 godine, Zbornik, god. 12, br. 12, Historijski institut Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1975., str. 15.-22. Tu nalazimo i podatke za Đakovo i Đakovštinu s uputom na najvažnije izvore i literaturu.

16 Usp. V. Geiger, I. Jurković, Što se dogodilo s Folksdojčerima?, str. 59. Vladimir Geiger, Položaj njemačke manjine u bivšoj Jugoslaviji, str. 178. Partizanska i komunistička propaganda uvjeravala je tijekom rata njemačko stanovništvo da je stav NOP-a prema Nijemcima isti kao i prema Srbima i Hrvatima. Nijemce su uvjeravali da će odgovornost snositi samo oni koji su sudjelovali u zločinima. Skupina je pak putem propagande uvjeravala Nijemce potpuno suprotno; usp. Zdravko Krnić, Srećko Ljubljanović, Cvetko Tomljanović, Neki podaci o organizaciji i radu Njemačke narodne skupine u NDH, Zbornik, god. 1, br. 1, HIS, Slavonski Brod, 1963., str. 72.; Z. Krnić, O iseljavanju pripadnika Njemačke narodne skupine (Volksdeutschera) iz NDH za vrijeme II svjetskog rata, str. 86.

17 Usp. Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije, god. 1. br. 2, Beograd, 6. II. 1945., str. 13.-14. Član 1 ("Danom stupanja na snagu ove odluke prelazi u državno vlasništvo:"); točka 2. "Sva imovina osoba njemačke narodnosti, osim Nijemaca koji su se borili u redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije ili su podanici neutralnih država a nisu se držali neprijateljski za vrijeme okupacije".

18 V. Geiger, I. Jurković, Što se dogodilo s Folksdojčerima?, str. 58-59.

19 HDA, fond NV-113/3593; Gradski NOO Đakovo, Grad Đakovo - Spisak članova Izvršnog odbora i Gradske skupštine (po nacionalnom, socijalnom i spolnom sastavu).

Položaj i sudbina u zavičaju ostalih Nijemaca, jednostrano i isključivo vezana je uz propast Trećeg Reicha. Nijemci su proganjeni i odvođeni u logore, imovina im je konfiscirana, oduzeta su im sva građanska prava, isključeni su iz svakodnevnog političkog, kulturnog i gospodarskog života. U svakom slučaju tada nije bilo poželjno biti Nijemac.

Početkom 1946. godine "Đakovština" glasilo Narodne fronte za kotar i grad Đakovo u opširnom članku naslovljenom: "Zemljišna zajednica Đakovo dobila je novu upravu bez Švaba" navodi: "Razumljiv je interes naših seljaka za ovu njihovu ustanovu, jer nakon što je Đakovo, a prema tome i zemljišna zajednica očišćena od Švaba, znadu da će opet moći da tom ustanovom upravljaju kao je to njihova želja i potreba."²⁰

Na svim područjima nakon uspostave nove vlasti uslijedio je val hapšenja i likvidacija. Neki autori u inozemstvu dokazuju da je u prvim poslijeratnim danima provedena operacija pod nazivom Inteligencija, koju je planirala i provodila OZNA, tadašnja Vojna služba sigurnosti. Pritom na udaru nisu bili samo Folksdojčeri, već i potencijalni politički protivnici iz svih nacionalnih skupina. Budući da su jugoslavenski izvori o tome nedostupni, o postojanju takve operacije i njenim motivima ništa se sa sigurnošću ne može tvrditi. Ipak, iz iskustva svjedoka i suvremenika znamo da su likvidacije provedene širom Jugoslavije, Hrvatske, Đakova i Đakovštine.²¹

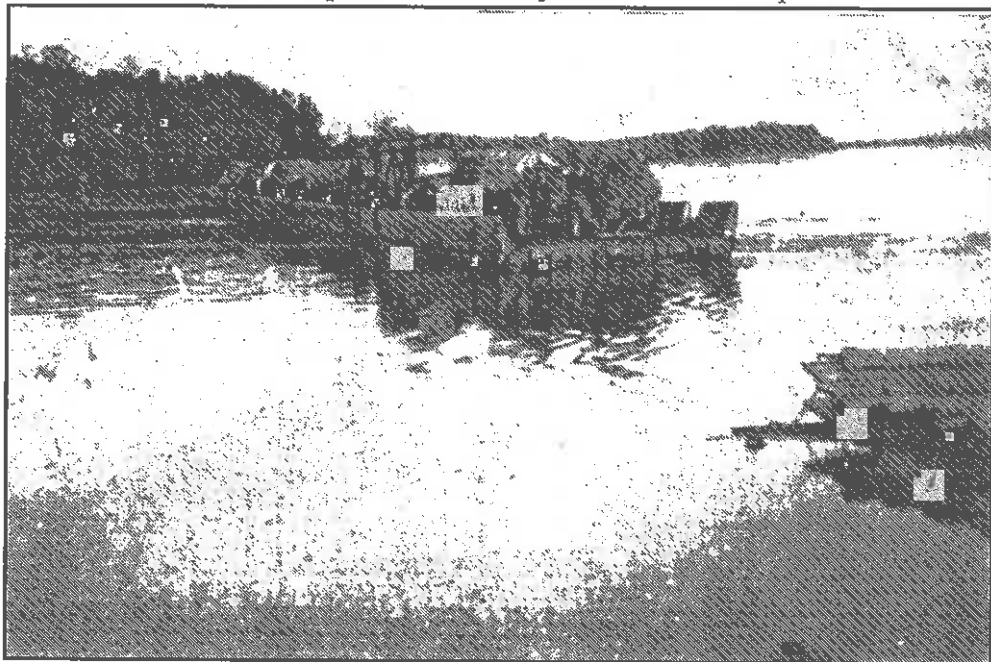
Logorska stradanja

Završetkom rata, nakon kratkog zatišja, tijekom svibnja i lipnja 1945. godine u njemačke kuće u Đakovu i Đakovštini dolaze vojnici Jugoslavenske armije. U pravilu naređuju svim ukućanima da se odmah pripreme za polazak na ispitivanje te da uzmu sobom samo najnužnije. Napose po selima Đakovštine, upućivali su u logore sve osobe njemačkog prezimena, bez obzira jesu li u ratu sudjelovali ili ne. Dokumenti (napose kasnije objave o otpustu iz logora) potvrđuju da su u logor upućivane cjelokupne njemačke obitelji s djecom i starcima bez obzira na godine.

20 Usp. Zemljišna zajednica Đakovo dobila je novu upravu bez Švaba, Đakovština, Glasilo Narodne fronte za kotar i grad Đakovo, god. II., br. 21, Đakovo, 30. III. 1946., str. 2.

21 Usp. V. Geiger, I. Jurković, Što se dogodilo s Folksdojčerima?, str. 78.-79.; V. Geiger, Položaj njemačke manjine u bivšoj Jugoslaviji, str. 177. Navodi i podaci o likvidaciji Nijemaca (i drugih) na području Đakovštine neposredno potkraj rata i u poraću, malobrojni su, različiti i nesigurni. Usp. Andreas Müller, Das Geheimnis des Akazienwaldes. Wie bei Keschinzi/Slawonien 38 unschuldige Menschen ihr Grab selbst ausschaufeln mußten und dann von Tito-Partisanen erschossen wurden, Der Donauschwabe, Jg. 40, Nr. 35, Bundesorgan der Heimatvertriebenen aus Jugoslawien, Rumänien und Ungarn, Donauschwäbische Heimatverlag, Aalen, 2. IX. 1990.; Tomo Šalić, Vrbica u Đakovštini 1330-1990., Privlačica, Vinkovci, 1990., str. 67.

Prema iskazu i sjećanju Đurđice Emme Šerbedija rođ. Brand i Antona Branda iz Đakova, u kuću Antona Branda došli su 26. svibnja 1945. godine ujutro vojnici i jedan činovnik. Sve su probudili i prozvali po popisu. Naredili su da se preda novac, nakit i da se napusti kuća. Ponijeti su smjeli samo rublje i jelo za dva dana. Svi su odvedeni u mlin "Štediša" u Đakovu. Tamo su ostali 3-4 dana. Nakon toga, prebačeni su vagonima u Valpovo. U međuvremenu djeca Antona i Marije Brand, Zvonko, Ružica i Emma, kradom su iz mlina "Štediša" prebačena baki u Semeljce. Roditelji su ostali u Valpovu oko dva mjeseca. Zatim su upućeni vlakom u

Izbjeglički transport sela Krndije na Dravi kraj D. Miholjca u listopadu 1944. godine

Austriju, ali je transport vraćen s granice. Slijedi logor Velika Pisanica, gdje je Marija Brand umrla 5. rujna 1945. godine. Iz Pisanice su preživjeli odvedeni u Krndiju.²²

Prve skupine đakovštinskih Nijemaca internirane su najprije u Josipovac kod Osijeka.²³ Do Osijeka prevozili su ih vlakom, a odatle do logora u Josipovcu sa

22 Pismeni iskaz (pismo) Đurđice Emme Šerbedija (rođ. Brand), Schemmerhofen, Njemačka, od 19. siječnja 1995. godine autoru.

23 O logoru Josipovac: Leopold Rohrbacher, Ein Volk ausgelöscht. Die Ausrottung des Donauschwabentum in Jugoslawien in den Jahren von 1944 bis 1948, Selbstverlag, Salzburg, 1949., str. 198.; Dokumentation der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, str. 521.-544.; V. Oberkersch, Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien, str. 466; Völkermord der Tito-Partisanen 1944-1948. Die Vernichtung der altösterreichischen Deutschen Volksgruppe in Jugoslawien und die Massaker an Kroatien und Slowenen. Dokumentation, Hrsg. Österreichische Historiker-Arbeitsgemeinschaft für Kärnten und Steiermark, Graz, 1991.,

šest do sedam baraka ograđenih žicom išlo se pješice. Većina ih je kasnije prebačena pješice u logor Krndija. U međuvremenu krajem srpnja 1945. godine iz Osijeka je transport Nijemaca (25 - 30 vagona) odveden u austrijski grad Spielfeld gdje su ih preuzeli crvenoarmejci i otpremili u Sovjetski Savez. Drugi transport ide također potkraj srpnja. Od Osijeka preko Slavenskog Broda i Zagreba putovanje do Ljubljane trajalo je sedam dana. U prepunim vagonima nema dovoljno hrane i vode, većinu muči jak proljev. Prema iskazima samo povremeno "kada su dobre volje" stražari donose vodu i hranu, kriške kruha, vodenastu čorbu od zelja i krumpir. Transport, koji neki nisu preživjeli stiže u Ljubljanu gdje čekaju da se otvori austrijska granica. Međutim, granica ostaje zatvorena jer savezničke okupacijske vlasti više ne primaju. Prema iskazima, vraćena su dva transporta sa slavonskim među njima i đakovštinskim Nijemcima. Vraćaju se u Zagreb, odakle kreću u neizvjesno. Prva je internacija u Velikoj Pisanici kraj Bjelovara.²⁴ Prvu noć provode na otvorenom, jer je nekoliko postojećih baraka već bilo popunjeno vojnim zarobljenicima, kako njemačkim tako i domobranima i ustašama i dragima. Smješteni su na bivšem sajmištu. Zbog napornog rada i loše ishrane (grašak sa žižkom), umiru starci, žene i djeca. Logoraši imaju status sličan robovskom. Po njih dolaze seljaci iz okolnih sela i koriste ih kao besplatnu radnu snagu. Rade na raznim poljoprivrednim poslovima. Mnogi seljaci, svjedoče sami Nijemci, pokazuju razumijevanje za internirce. U pismu od 3. kolovoza 1945. godine upućenom iz Severina kraj Bjelovara, Marija Brand piše roditeljima i djeci u Đakovo: "Poznato vam je da su nas uputili u ponedjeljak na vlak preko Vinkovaca. Tamo smo u vlaku i noćili pa preko Broda za Zagreb i Slovenije do Ljubljane, da nas prebace u Njemačku, ali su nas velevlasti vratile natrag i tako smo spavali i putovali do petka. Onda su nas izvagonirali u Velikoj Pisanici i tamo smo živjeli kao što se živi pod vedrim nebom, a jučer smo stigli pješke u Severin tu smo podjeljeni u privatne kuće. Kako dugo neznam. Mi se nadamo kući, ali nije sigurno. /.../ Ako ostanemo dulje pisat ću Vam, ljudi su dobri i Hrvati su."²⁵

Pojedinci bježe iz Pisanice, većinom kući, odakle ih odmah po dolasku odvođe ponovo u logor Josipovac, Valpovo ili Krndiju. Potkraj ljeta, muškarci u snazi upućeni su na različite fizičke radove, manji dio interniran je u Staru Gradišku, a preostali u Krndiju, u novoosnovani logor u Đakovštini. Kasnije će i većina

str. 191.; Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band III, Erschießungen-Vernichtungslager-Kinderschicksale in der Zeit von 1944 bis 1948, Donauschwäbische Kulturstiftung, München/Sindelfingen, 1995., str. 885.-886.

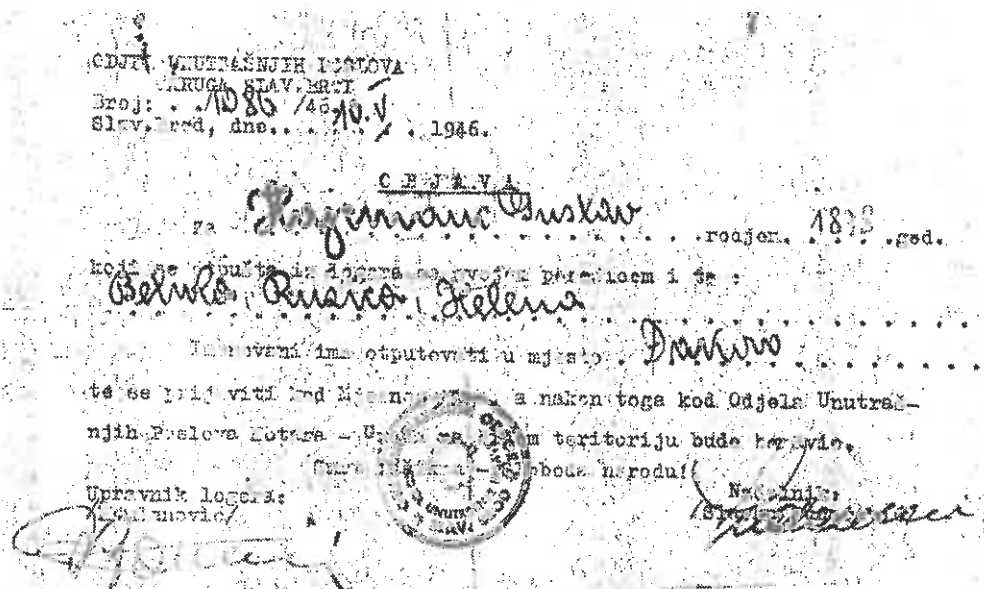
24 V. Oberkersch, Die Deutschen in Syrien, Slawonien, Kroatien und Bosnien, str. 468. O logoru u Velikoj Pisanici: L. Rohrbacher, Nav. dj., str. 200. Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-europa, Band V, str. 521.-538; Völkermord der Tito-Partisanen 1944-1948, str. 193; Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band III, str. 886.-887; Usmeni iskazi autoru tijekom 1993.-1996. godine, Đakovčana Erne Geiger rođ. Hefner, Pave Hacka i Pave Angenbrandta potvrđuju navode iz literature.

25 Original u posjeda Đurdice Emme Šerbedija (rođ. Brand), kopija kod autora.

Nijemaca civila iz Gradiške biti prebačena u Krndiju. Vlakom ih dovoze do Semeljaca odakle po blatu pješače do Krndije.²⁶

Žrtve kolektivne odmazde nisu bili samo oni Folksdojčeri koji su mogli dokazati svoje sudjelovanje u partizanskoj borbi ili barem njeno potpomaganje.

Otpusnica iz Logora Krndije za porodicu Hajman iz Đakova, 1946. godine

Takvih je primjera (istina malobrojnih), kazuju suvremenici, a i dokumenti, bilo i u Đakovštini.

Poznato je da su kasnije iz logora, nakon pozitivno rješenih molbi pušteni neki đakovštinski Nijemci. Tako je primjerice iz logora Krndija sredinom studenoga 1945. godine pušten Đakovčanin Franjo Švaler sa suprugom Reginom i djecom Tomicom, Katicom i Đuricom, nakon što je utvrđeno da je posinak F. Švalera Antun Florijan 1943. godine otišao u partizane ("Obzirom na mišljenje O.N.O.-a

26 Prema: Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, str. 521.-538; V. Oberkersch, Die Deutschen in Syrien, Slawonien, Kroatien und Bosnien, str. 468; Ekkehard Völkl, Abrechnungsfuror in Kroatien, u: Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kolaboration nach dem Zweiten Weltkrieg, Hrsg. Klaus Dietmar Henke und Hans Woller, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1991., str. 378.-379; Želimir Žanko, Stradanja Nijemaca u poslijeratnoj Jugoslaviji. Logoraši kao robovi, Večernji list, Zagreb, 2. II. 1991., str. 18.-19; Vladimir Geiger, Ivan Jurković (prirednik), Pisma iz Krndije, Njemačka narodnosna zajednica/Volksdeutsche Gemeinschaft, Zagreb, 1993., str. 117.-122. (Isvjštaj/svjedočanstvo Petera Seilera iz Vinkovaca); Usmeni iskazi autoru tijekom 1993.-1996. godine, Đakovčana Erne Geiger rođ. Hefner, Rozalije Armein Jović rođ. Gilich, Pave Hacka i Pave Angenbrandta.

Slav. Brod, te Gradski N.O. Đakovo, osnovano je pretpostaviti, da se Švaler Franjo upisao u Kulturbund iz straha pred terorom okupatora, a ne iz pobude da se deklarira kao Nijemac. Tim više, što je svog posinka odgojio u duhu narodno-oslobodilačke borbe i istoga poslao u redove boraca za slobodu naših naroda. Imajući u vidu istaknuto utvrđenje, bilo je opravdano udovoljiti molbi.”²⁷ Svoje mišljenje o pozitivnom ili negativnom rješenju molbe donosio je Gradski NO Đakovo i Okružni NO Slavonski Brod te na konačno rješenje dostavljao Ministarstvu unutrašnjih poslova Federalne Hrvatske, Odjelu za kaznene zavode u Zagrebu.

Molbe za puštanje iz logora podnosili su uglavnom bračni supružnici nenijemci, rođaci i prijatelji interniranih. Ipak, najveći broj molbi negativno je rješavan. Uobičajeno obrazloženje odluke Odjela unutrašnje uprave za grad Đakovo, glasilo je kao u primjerice sačuvanoj odbijenici molbe Katice Rack od 4. prosinca 1945. godine, za puštanje iz logora njezina supruga Ivan Racka iz Đakova: “Odluka: Molba moliteljice odbija se kao neumjesna, jer ne predleže uslovi za povoljno rješenje. Obrazloženje: Prikupljanjem podataka ustanovljeno je, da je Rak Ivan bio aktivni član kulturbunda od početka g. 1942. i da je djelovao na svoju suprugu, da i ona stupi u tu organizaciju. Za NOP i NOB nije ništa učinio, već je svojim protunarodnim radom štetno djelovao. Protiv ove odluke ima nezadovoljna stranka pravo žalbe na Okružni odjel unutrašnje uprave Sl. Brod u roku od 8 dana po primitku ove odluke putem ovog odjela. Smrt fašizmu-Sloboda narodu!”²⁸

I dok su se u ravničarske krajeve slijevale rijeke kolonista iz pasivnih i ratom razrušenih područja Jugoslavije, čitava njemačka sela ili gradske četvrti otpremene su u improvizirane logore. Službena evidencija o tome koliko ih je tu ostavilo živote nije vođena, a podaci bivših interniraca su sporadični i prilično nepouzdana.²⁹

LOGOR KRNDIJA

Selo Krndija napustili su njemački stanovnici potkraj 1944. godine (u selu je ostalo svega nekoliko prijašnjih stanovnika). Neposredno nakon napuštanja

27 Original u posjedu obitelji Švaler (Đakovo); kopija u posjedu autora.

28 Dokument u posjedu obitelji Rack (Đakovo); kopija u posjedu autora.

29 Stvarni broj logora i način života i rada u njima nakon puna četiri i pol desetljeća ostaje “bijelom mrljom” južnoslavenskih, i hrvatske historiografije. Razlog tome nije samo u bijegu od teme, koja baca drukčije svjetlo na političku praksu Titove Jugoslavije, nego i u nedostatku vjerodostojnih dokumenata i svjedočanstava. Zato je točan broj i namjenu poslijeratnih logora za Folksdojčere teško sa sigurnošću odrediti. Njemačka je literatura pripomogla da i u pogledu logora dodemo do točnijih pokazatelja. Pregledan i vrlo dobar prikaz poratne sudbine Nijemaca u Hrvatskoj vidi: E. Völkl, *Nāv. dj.*, str. 377.-380. Ukoliko bi se pažljivije obradili podaci koji govore o stradanju hrvatskih i južnoslavenskih Nijemaca, došli bismo do zastrašujuće istine. Neosporna je činjenica, da su najteže demografske gubitke pretrpjeli u poraću upravo Folksdojčeri; usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste-Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, Donaueschinger Kulturstiftung, München/Sindelfingen, 1994. Za Đakovštinu vidi str. 926.-933., 935.-936., 946.-952., 955.-958.

Krndije, ispražnjeno selo opljačkano je od lokalnog hrvatskog i srpskog stanovništva iz susjednih sela (Gorjani, Punitovci, Budimci...). Napušteno selo Krndija pretvoreno je tijekom ljeta 1945. godine u logor za preostalo njemačko stanovništvo Đakovštine, jednog djela Slavonije (Vinkovci, Slavonski Brod, Županja, Slatina, Požega, Vukovar), šire Hrvatske (Zagreb, Kutina, Bjelovar) i Bosanske Posavine (Bosanski Brod, Bjeljina, Brčko).³⁰

Logor Krndija u Đakovštini, jedan je od logora čije je postojanje neosporna činjenica. Autori njemačke (podunavskošvapske) provenijencije koji se bave poratnom sudbinom nijemstva u Jugoslaviji, svrstavaju ga u tzv. "koncentracione logore" (Konzentrationslager). Prema A. Tafferneru³¹ vrijeme trajanja logora Krndija je razdoblje od 15. kolovoza 1945. do 15. svibnja 1946. godine. Iskazi interniraca slažu se s tim navodom. Krndiju, uz Knićanin, Veliku Kikindu, Molin, Gakovo, Kruševlje, Jarek i Mitrovicu svrstava većina podunavskošvapskih autora, u skupinu najvećih logora za Folksdojčere, kroz koje su prolazili, ali i ostavljali svoje živote tisuće Nijemaca, uglavnom staraca, žena i djece. Folksdojčerska je historiografija, publicistika i memoaristika pripomogla da u pogledu logora dođemo do točnijih pokazatelja. No, i njemački navodi se često razilaze.

U slučaju Krndije ilustrativno je navesti da Tafferner procjenjuje kako je nakon raspuštanja logora iz njega preseljeno u druge logore oko 3.000 interniraca.³² Rohrbacher navodi da je od oko 4.000 logoraša u Krndiji, nakon kratkog vremena na životu ostalo samo njih oko 1.800.³³ Umiralo se većinom od bolesti, premorenosti i gladi. Uglavnom se navodi da likvidacije nisu bile masovne (za razliku od nekih logora u Vojvodini).³⁴

Za vrijeme trajanja logora u Krndiji, zabilježeno je tek nekoliko likvidacija, i to u prvim danima, uglavnom pri pokušaju bijega. Netočni su navodi o masovnim ubojstvima u Krndiji. Anonimna Đakovčanka N. N. neodređeno spominje

30 O logoru Krndija vidi: L. Rohrbacher, Nav. dj., str. 200.; Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, str. 525.-534.; Völkermord der Tito-Partisanen 1944-1948, str. 193.; Predrag Lucić, Kako su nestajali jugoslavenski folksdojčeri. Schmidt, Šmit, Šmitić ili Smitasi, Nedjeljna Dalmacija, Split, 3. prosinca 1989., str. 20.-21.; Vladimir Geiger, Ivan Jurković, Folksdojčeri. Sudbina Nijemaca u Jugoslaviji nakon rata. Koncentracioni logor Krndija, Zatvorenik, god. 1, br. 8, Glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Zagreb, 1990., str. 13.-16.; Isti, Koncentracioni logor Krndija, Slavonski narodni godišnjak 1993., Poljoprivredno-industrijski kombinat Đakovo, Đakovo, 1992., str. 163.-169.; Isti, Koncentracioni logor Krndija, Književna revija, god. 34, br. 1/2, Matica hrvatska, Osijek, 1994., str. 33.-38.; Isti, Pisma iz Krndije, str. 15.-22., 25.-101., 117.-122.; Isti, Iz povijesti Đakovštine. Pisma iz Krndije, Đakovački glasnik, br. 9-12, Đakovo, 13.1.-24.11.1995.; Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band III, str. 887.-889.

31 Anton Tafferner, Donauschwaben in der Todeslagern den Tito-partisanen 1944-1948, Die Donauschwaben 1944-1964., Beiträge zur Zeit-geschichte, Hrsg. Josef Schmidt, Schriften der Arbeitsgemeinschaft Dona-uschwäbischer Lehrer, Band 4, München, 1968., str. 128.

32 Isto.

33 Usp. L. Rohrbacher, Nav. dj., str. 200.

34 Točan broj interniraca logora Krndija, kao i broj žrtava logora nije utvrđen (Isto vrijedi i za đakovštinske Nijemce). Najpotpuniji (necjelovit) popis Nijemaca nastradalih u Krndiji objavljen je u Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV.

likvidacije u jesen 1945. godine ("Uskoro počinju streljanja. Neki se skrivaju, ali ih vojnici nalaze").³⁵ K. S. iz Vinkovačkog Novog Sela, koja se također nalazila u logoru Krndija u svom iskazu navodi broj od 10 strijeljanih i imena nekih strijeljanih osoba u listopadu 1945. godine.³⁶ Nije dokazana i očito je pretjerana tvrdnja izvjesnog Marka Božidara, u kojoj optužuje za pokolj u Krndiji partizanku Bosiljku Đurić iz Vučevaca, u Slavoniji: "Ova je srpska partizanka ubila na stotine Nijemaca u logoru za njemačku manjinu u Krndiji, kako mi je to sama pričala. Poslije toga obolila je od partizanske bolesti."³⁷ Još uvijek je nezahvalno bez objavljenih i stručnijih istraživanja procjenjivati stvarni broj logoraša, kao i broj žrtava logora u Krndiji.

Ishrana logoraša je bila više nego oskudna: ujutro su dobivali čaj od prokuhanih grančica višnje, za ručak zelje, grašak ili krumpir, navečer krumpirovu juhu ili žgance. Povremeno su dobivali malo brašna, soli, ulja.³⁸ Mnogi pobolijevaju i umiru. Od zime 1945./46. godine napose od siječnja 1946. godine, počinje harati epidemija pjegavog tifusa i ubrzo poprima zastrašujuće razmjere.³⁹ Potkraj ožujka ili početkom travnja 1946. godine, nakon poduzetih mjera i dezinfekcije tifus je uklonjen.⁴⁰

Potkraj travnja došla je komisija koja je mnoge, napose početkom svibnja otpustila iz logora. Otpuštanje je vodio i provodio Okrug Slavonski Brod. Komisija se sastojala od časnika i civila pod vodstvom načelnika Slavka Sudarevića. Naime, u mjesecu svibnju sve internirce ispitivala je komisija. Oni koji nisu otpušteni iz logora, prebačeni su do sredine svibnja u druge, najbliže postojeće logore: Podunavlje u Baranji, Tenju kraj Osijeka i logore u Bačkoj.⁴¹

Iz sačuvanih otpusnih objava, vidljivo je da su internirci puštani na slobodu većinom potkraj postojanja logora u Krndiji, tijekom travnja i svibnja 1946. godine.

Uz logor u Krndiji, najveći dio đakovštinskih Nijemaca bio je tijekom 1945. i 1946. godine interniran u logor u Valpovu.⁴² Prilike u logoru Valpovo i sudbina

35 Ž. Žanko, Nav. dj., str. 19.

36 Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, str. 529.; V. Geiger, I. Jurković, Pisma iz Krndije, str. 118.

37 Vinko Nikolić (ur.), Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda, Knji-žnica Hrvatske revije i Agencija za marketing-Azinović, Zagreb, 1993³, str. 213 i 362.

38 Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, str. 525.-534.; Ž. Žanko, Nav. dj., str. 19.; V. Geiger/I. Jurković, Pisma iz Krndije, str. 119.-121.

39 Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, str. 531.; Ž. Žanko, Nav. dj., str. 19.; V. Geiger, I. Jurković, Pisma iz Krndije, str. 121-122.

40 Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, str. 532.; V. Geiger, I. Jurković, Pisma iz Krndije, str. 121.

41 Opširnije: Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, str. 190-193, 534.; V. Geiger, I. Jurković, Pisma iz Krndije, str. 121-122.

42 O logoru Valpovo brojni su radovi i dokumentacija. Upućujemo na najvažnije: L. Rohrbacher, Nav. dj., str. 198.-199.; Isti tekst objavljen i u: Völkermord der Tito-Patsanen 1944-1948, str. 191.-192.; Dokumentation der

interniraca bile su slične kao i Krndiji (bolesti, tifus, glad, iscrpljenost).⁴³ Točan broj interniraca (kao i broj Đakovština) koji su prošli kroz logor Valpovo⁴⁴ te točan broj žrtava (Đakovština također) nije poznat.⁴⁵

Nakon ukidanja logora, velik broj preživjelih interniraca ostao je raditi na poljoprivrednim dobrima i u raznim radnim organizacijama. Zakonski obespravljani, Nijemci ostaju bez svoje imovine, a mnogi ranije ugledni i stituirani građani postaju bekućnici. Tako je ugledni Đakovčanin Anton Brand, vlasnik hotela i ciglane u Đakovu, nakon izlaska iz logora u Krndiji 1946. godine "samo prenoćio u svojem nekadašnjem hotelu" i ujutro, nakon što se odjavio u Đakovu otišao kod sestre u Vinkovce. Od imovine imao je samo "2 deke, lončić, randliku sa poklopcem, kanticu od 2 litre i štap." U Vinkovcima, nakon što se prijavio tražio je posao te radio oko tri godine na ciglani i oko tri godine u mlinu, zatim u strojarskoj stanici. Konačno, u siječnju 1960. godine odlazi sa sinom u Njemačku.⁴⁶

Do naših dana sačuvano je dosta različitih logorskih sjećanja, dnevnika, zabilješka, otpusnica, korespondencije i sličnog materijala.⁴⁷ Upravo zbog nedostatka i nedostupnosti izvornog arhivskog gradiva takva dokumentacija je neizbježna i izuzetno korisna u stvaranju što potpunije slike o problematici stradanja Nijemaca u našim krajevima.

Najznačajniji izvor o logoru Krndija, pisma su devetnaestogodišnje djevojke, Đakovčanke Marije Mire Knöbl.⁴⁸ Četrdesetak pisama (na relaciji logor Krndija

---

Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, str. 521.-544.; Vladimir Geiger, Ivan Jurković, O logorima za pripadnike njemačke manjine. Radni logor Valpovo, Zatvorenik, god. 1, br. 7, Zagreb, 1990., str. 22.-24.; Isti tekst objavljen i u Slavonski narodni godišnjak 1993., Đakovo, 1992., str. 169.-175.; Vilko Čuržik, Rat i egzodus Nijemaca Valpovštine, Đakovački vezovi. Prigodna revija 1994., Đakovo, 1994., str. 64.-65.; Isti tekst objavljen i u V. Čuržik, Valpovština kroz stoljeća, Narodno sveučilište "Ivan Meštrović", Valpovo, 1994.; str. 44.-47.; Isti, Sjećanja na sabirni logor Nijemaca u Valpovu, Đakovački vezovi. Prigodna revija 1995., Đakovo, 1995., str. 43.-47.; Vladimir Geiger, Umrli i umoreni Osječani u logoru Valpovo 1945/46. godine prema zabilješkama Petera Fischera, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, Povijesni arhiv Osijek, br. 3, Osijek, 1995., str. 95.-102.; Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band III, str. 889.-890. Znatan broj dokumentacije o logoru Valpovo nalazi se i u arhivima (Povijesni arhiv Osijek, Hrvatski državni arhiv Zagreb, Bundesarchiv Koblenz, itd.). Većina toga gradiva nije objavljena. U navedenoj literaturi vidjeti objavljeno gradivo.

43 V. Oberkersch, Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien, str. 466.-468.

44 Najpotpuniji popis interniraca sadrži "Indeks osoba upućenih na vanjski rad - logor Valpovo"; HDA, fond Oblasni komitet KPH Slavonije, kut. 1.

45 Najpotpuniji popis nastradalih Đakovština u logoru Valpovo objavljen je u: Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV. Mnoga imena kojih nema u nevedenom zborniku, donose rukopisne zabilješke v.č. Petera Fischera iz 1945/46. naslovljene "R. logor Valpovo", koje se nalaze u Župnom uredu u Valpovu. Kopija u posjedu autora.

46 Pismeni iskaz (pismo) Đurđice Emme Šerbedija od 19. siječnja 1995. godine autoru.

47 Autor posjeduje niz otpusnica iz logora Krndija, pisama i zabilježaka đakovačkih (đakovštinskih) Nijemaca, uglavnom privatne provenijencije.

48 Usp. V. Geiger, I. Jurković, Pisma iz Krndije, str. 27.-101.

- Đakovo), od kojih je prvo datirano 21. kolovoza 1945. godine, a posljednje 11. travnja 1946. godine jedinstvena su dokumentacija, od neprocijenjive vrijednosti za poznavanje problematike poratnih stradanja đakovaštinskih Nijemaca.

Ujedno, pisma Marije Mire Knöbl nedvojbeno su jedno od najpotresnijih svjedočanstava o etnocidu nad pripadnicima njemačke etničke zajednice u poratnom razdoblju na području tadašnje Jugoslavije.⁴⁹ "Za razliku od dokumenata, službenih bilješki i znanstveno elaboriranih podataka, koji uglavnom govore jezikom brojeva i čine strukturu statistike smrti i patnje ova nas prijepiska vodi daleko dublje, u samu srž problema. U stradanja običnoga, malog čovjeka koji, uz sve napore, nije mogao dokučiti stvarne razloge svoje patnje i gubitak ne samo ljudskog dostojanstva nego i života kao vrijednosti sviju vrijednosti."⁵⁰ Mirina pisma su svjedočanstvo nemoći, ali ih iščitavamo i kao iskaz prkosa i ponosa obespravljenog pojedinca.

Mnogi Nijemci Đakovštine, napose oni iz Đakova gdje je utjecaj starosjedilaca Hrvata bio razmjerno jak poznavali su njemački jezik slabo ili nikako. Tako su i pisma koja je pisala i primala M.M. Knöbl na hrvatskome jeziku.⁵¹

Prikrivanje obezvlašćenih Nijemaca ili iz logora odbjeglih interniraca bilo je zabranjeno i kažnjavano. Poznato je niz slučajeva solidarnosti hrvatskog i ostalog nenjemačkog stanovništva prema sumještanima Nijemcima. U selu Ivanovci Hrvati i Mađari, otvoreno su se protivili odvođenju u logor ostalih suseljana Nijemaca.⁵² Joza Kovačić (1925.-1994.) i njegova obitelj iz Tomašanaca pružili su sklonište i utočište mnogim Nijemcima, suseljanima poratnih dana, svjedoče sami tomašanački Nijemci.⁵³ Mira Knöbl svjedoči u više navrata o pomoći i susretljivosti stanovnika susjednih sela s kojima su logoraši iz Krndije dolazili u kontakt. Ističe, napose, primjer seljaka iz pravoslavnog (srpskog) sela Budimaca ("Poslije srpskog Božića sam dobila cjeli paketić kolača sa sela /.../. Donesu nam mesa, pa mleka, pa kruha, a tati duhana/.../. I tako vidiš mama ima još dobrih ljudi, pa nam donesu.")⁵⁴

49 O knjizi pisma iz Krndije: Ilica Radoš, Potresno svjedočanstvo o komunističkom genocidu nad hrvatskim Nijemcima. Slavonska Anne Frank iz partizanskih logora smrti, ST ekskluziv, Nezavisni tjednik, god 1, br. 7, Zagreb, 9. XII. 1994.; Helena Sablić, Opstati, Glas Slavonije, Osijek, 16. II. 1995. (isti tekst objavljen i u: Deutsches Wort/Njemačka riječ, Nr./br. 16-17, Blatt der Volksdeutschen Gemeinschaft/Glasilo Njemačke narodnosne zajednice, Zagreb, 1995.); Anton Scherer, Eine volksdeutsche Anne Frank, Der Donauschwabe, Aalen, 25. VI. 1995. (isti tekst objavljen i u: Deutsches Wort/Njemačka riječ, Nr./br. 16-17); Johann Georg Reissmüller, Sedanuaest pisama Marije Knoebl, Večernji list, Zagreb, 10. II. 1996. (isti tekst objavljen i u: Frankfurter Allgemeine Zeitung, Frankfurt/Main, 8. II. 1996.).

50 Goran Beus Richembergh, Krajobraz bola; u: V. Geiger, I. Jurković, Pisma iz Krndije, str. 107.

51 Kopije pisama u posjedu autora.

52 Usp. V. Geiger, I. Jurković, Pisma iz Krndije, str. 57.

53 Povodom smrti Joze Kovačića (Tomašanci, svibanj 1994.), iseljeni tomašanački Nijemci ističu zahvalno njegove postupke i pomoć; Usp. Heimatbrief für Gorjani-Tomaschanzi-Iwanowzi, Nr. 58, Sindelfingen-Maichingen, 25. X. 1994., str. 4.

54 V. Geiger, I. Jurković, Pisma iz Krndije, str. 64.

Rijetki sačuvani (obilježeni) grobovi na logorskom groblju u Krndiji

“Đakovština” glasilo Narodne fronte za kotar i grad Đakovo, objavljuje tijekom prvih poratnih mjeseci imena onih koji su prikrivali i pomagali Nijemce.

Primjerice, krajem 1945. (ili početkom 1946.) godine s 15 dana zatvora i plaćanja iznosa od 30 dinara (za biljegovanu presudu) kažnjena je Zdenka Ribić iz Piska zato što je primila na noćenje iz logora odbjeglog Nijemca Stjepana Huma i time “omogućavala petokolonašu i neprijatelju našeg naroda da slobodno vršlja po našim selima.” Uz to istaknuto je: “Upozorujemo stoga dobronamjerno pučanstvo u gradu i kotaru Đakovo da ne nasjeda i da se neda zavoditi od ovakovih tipova, koji su velikim djelom krivi što je naš narod morao podnositi tolike patnje, štete i strahovanja, već da svaki pokušaj skrivanja narodnih neprijatelja prijave narodnim vlastima. Time će osigurati sebe i poštediti se od uznemiravanja te pripomoći brzou uspostavi potpune konsolidacije naše zemlje.”⁵⁵ U siječnju 1946. godine “zbog prikrivanja njemca na 10 dana zatvora sa prisilnim radom i 500 Din. globe” presuđena je Kata Vinogradić iz Đakovačkih Selaca.⁵⁶

Na suđenju tajniku Gradskog NO u Đakovu, Josipu Zubeku u ljeto 1949. godine zbog niza nepravilnosti u radu, među ostalima je kao krivično djelo navedeno “izdao je otpusnicu iz logora pripadniku ‘kulturbunda’ Kurc Franji, koji je bio interniran od narodne vlasti i nalazio se u bijegu, te mu na taj način omogućio prikrivanje pred narodnim vlastima.”⁵⁷

Konfiskacija i nacionalizacija njemačke imovine

Nova je vlast, bila svjesna i činjenice da protjerivanjem Folksdojčera zapravo otvara mogućnosti za cjelovito provođenje agrarne reforme i kolonizacije.

Zakonom o konfiskaciji imovine, došlo je do potvrde i primjene u praksi ranije donesenog Zakona o prijelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine i sekvestraciji nad imovinom odsutnih lica, za imovinu i posjede za koje se utvrdilo da su vlasništvo osoba njemačke narodnosti.⁵⁸

55 Kažnjena radi prikrivanja odbjeglog logoraša, Đakovština, god. II, br. 9, Đakovo, 5. siječnja 1946., str. 2.

56 Prikrivanje njemaca, Đakovština, god. II, br. 11. Đakovo 15. siječnja 1946., str. 3. Indikativno je, imenica Nijemac, i u naslovu i u tekstu pisana je malim početnim slovom!

57 Suđenje funkcionerima Gradskog Narodnog odbora, Službeni glas Gradskog Narodnog odbora u Đakovu, god. II, br. 28, Đakovo, 9. srpnja 1949., str. 2.

58 O odnosu nove vlasti prema imovini Nijemaca opširnije: V. Geiger, I. Jurković, Što se dogodilo s Folksdojčerima?, str. 85.-102.; Ivan Jurković, Status njemačke nacionalne manjine i udio njene oduzete imovine u ostvarenju agrarne reforme i savezne kolonizacije (1944-1948) ili Ogladni primjerak fenomenna isključivosti, Nijemci u Hrvatskoj jučer i danas, Zbornik, Njemačka narodnosna zajednica/Volksdeutsche Gemeinschaft, Zagreb, 1994., str. 107.-117. I tamo navedena literatura.

Slav. Brod, 22. 11. 1945

Na osnovu Odluke Antifasističkog vijeća narodno oslobodjenj... Jugoslavije od 21. novembra 1944. godine i čl. 30. Zakona o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije od 9. VI. 1945. godine, Komisije za konfiskaciju u Djakovu donosi sljedeću:

O D L U K U

Z. 3540/46

Konfiscira se cjelokupna pokretna i nepokretna imovina Brand Antuna Đakova po narodnosti Nijemca, a koja je za sada poznata na teritoriju Kotarskog N. O.-a i to:

a) nepokretne sadržane u gruntovnom ulozku broj: 2502. p.o. Đakovo

b) Pokretne prema popisu.

O b r a z l o ž e n j e

Kako je napred imenovano lice njemačke narodnosti bilo upisano u „Kulturbund“, a nije se našlo u redovima Narodno oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije, niti je podanik koje neutralnih država, to je na osnovu člana 30. Zakona o konfiskaciji, a u vezi Odluke Antifasističkog vijeća narodno oslobodjenja Jugoslavije od 21. novembra 1944. godine o prelazu neprijateljske imovine u svojina, valjalo donijeti rješenje kao u dispozitivu ove Odluke. Ostale odredbe iz dispozitivnog Zakona osvajaju se na točki 2, 3 i 4 Zakona o konfiskaciji.

Protiv ove Odluke nezadovoljnoj stranci pripada pravo žalbe u roku od 8 dana na Komisiju za konfiskaciju imovine i izvršenje konfiskacije pri Okružnom narodnom odboru u Slav. Brodu, putem Komisije.

O ovome se izvješćuju:

- 1) Vlasnik: Brand Antun Đakovo
- 2) Staratelj za odsutnog vlasnika: Grđani iz Đakova radi postupka
- 3) Okružna uprava narodnih dobara u Slav. Brodu uz priklon komisijskog zapisnika o konfiskaciji imovine i popisa nekretnina — tim da je ta uprava već ranije sama pokretne popisala i stavila u svojini.
- 4) Kotarski narodno zemljopisni sud u Đakovu uz priklon komisijskog zapisnika radi postupka i čl. 30. toč. 4. Zakona o konfiskaciji, kad Odluka postane pravomoćnom.

Sveč. pečat — Sloboda narodu!

ČLANOVI KOMISIJE:
[Signature]
[Signature]

Tipski obrazac Kotarske komisije za konfiskaciju imovine i izvršenje konfiskacije u Đakovu iz 1946. godine na ime Antuna Branda iz Đakova

Na osnovi Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji⁵⁹ Predsjedništvo Narodnog sabora Hrvatske donijelo je Zakon o provedbi agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske.⁶⁰

Ministarstvo unutrašnjih poslova F. D. Hrvatske, Opće upravni odjel, dostavio je u svezi konfiskacije imovine lica njemačke narodnosti tumačenje/okružnicu (pod brojem 2240/45. od 22. lipnja 1945.) Oblasnom NOO za Slavoniju u Osijeku: "Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije pod br. 1317 od 6. juna 1945. dostavilo nam je svoja tumačenja pod tač. 2. čl. 1 odluke od 21. novembra 1944. koje glasi: " S obzirom da u više mjesta naročito u Vojvodini i Slavoniji lokalne vlasti pri sprovođenju oduzimanja građanskih prava licima njemačke narodnosti ne postupaju uvijek prema odredbama odluka AVNOJ-a od 21. novembra ni po dobivenim uputstvima, te ne vode dovoljno računa ni o mješovitim brakovima, niti o ljudima koji se, mada su njemačkog porijekla ili imaju njemačka prezimena, odavno asimilirani i osijećaju se kao Hrvati, Slovenci ili Srbi, a pored toga nisu za vrijeme okupacije pomagali okupatora i u želji da se izbjegne nepravde, Predsedništvo AVNOJ-a daje slijedeće tumačenje za t. 2 čl. 1 odluke AVNOJ-a od 21. novembra 1944. godine /.../. "⁶¹ Okružni NOO-i, dobili

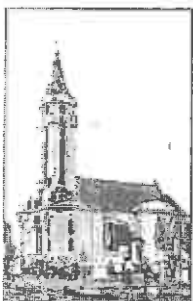
59 Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Službeni list DFJ, br. 64, Beograd, 23. VIII. 1945. Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji koji je Privremena Narodna skupština Demokratske Federativne Jugoslavije usvojila 23. kolovoza 1945. godine odredio je da agrarnu reformu i kolonizaciju unutar pojedinih jugoslavenskih zemalja provode ministarstva poljoprivrede. Agrarna reforma i kolonizacija provodila se u Jugoslaviji u razdoblju od 1945. do 1948. godine. Zakon je proklamirao načelo o pripadanju zemlje obrađivačima te dodjeljivanju zemlje u privatno vlasništvo. Zemlju su izgubili svi veleposjednici, poduzeća, banke i dioničarska društva. Vlasništvo zemlje u posjedu crkve i sličnih vjerskih institucija u pravilu je ograničeno na 10 ha. Za seljačko vlasništvo utvrđen je maksimum, ovisno o pojedinim krajevima na najviše 35 ha obradive zemlje. Izuzetno je dopušteno i nezemljoradnicima zadržati malu količinu zemlje. Zemljišnom fondu agrarne reforme i kolonizacije koji je nastao eksproprijacijom pridružilo se i zemljište konfiscirano ponajviše od pripadnika njemačke narodnosti. Zemaljskim zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji bilo je predviđeno stvaranje zemljišnog fonda na području Hrvatske u cilju ostvarivanja predstojeće agrarne reforme i kolonizacije. Usp. Uredba o osnivanju fondova: stambenih i poljoprivrednih zgrada, poljoprivrednih inventara i stoke, sjemenja i hrane i pokušta dobivenih konfiskacijom i eksproprijacijom, Narodne novine, br. 34, Zagreb, od 3. X 1945.

60 Zakon o provedbi agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske, Narodne novine, br. 80, Zagreb, 24. XI. 1945.; Zakon o izmjenama Zakona o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske, Narodne novine, br. 59, Zagreb, 25. IV. 1946.; Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Narodne Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 111, Zagreb, 17. prosinca 1947. O organima provođenja i tijeku agrarne reforme i kolonizacije, usp. Marijan Maticka, Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948), Arhivski vjesnik, god. 30/1987., sv. 31, Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1988., str. 29.-37.

61 Tumačenje glasi: "1. Pod udar odluke AVNOJ-a od 21. novembra 1944. god. /čl. 1 t. 2/ dolaze oni državljani Jugoslavije njemačke narodnosti, koji su se pod okupacijom deklarirali ili važili kao Nijemci, bez obzira, da li su prije rata kao takvi istupili ili su važili kao asimilirani Hrvati, Slovenci ili Srbi. 2. Ne oduzimaju se građanska prava i imovina državljanima Jugoslavije njemačke narodnosti ili njemačkog porijekla ili prezimena: a) koji su učestvovali kao partizani i vojnici u narodno oslobodilačkoj borbi ili su radili aktivno u narodno oslobodilačkom pokretu. b) koji su prije rata bili asimilirani kao Hrvati, Slovenci ili Srbi, a za vrijeme rata nisu pristupili Kulturbundu niti su istupali kao članovi njemačke narodnosne grupe. v) Koji su pod okupacijom odbili da se na zahtjev okupatorskih vlasti deklariraju kao pripadnici njemačke narodnosne skupine, g) koji su /bilo muško ili žensko lice/ i ma da su njemačke narodnosti stupali u mješovite brakove sa licima jednog od južno-slavenskih narodnosti ili sa licima jevrejske, slovačke, rusinske, mađarske, rumunjske ili koje druge priznate narodnosti. 3.

HEIMATBRIEF NR. 2

November 1985

Liebe KRNDIJANER!

Das Heimattreffen am 19. Juli 1987 in Kollach – Volkshelm soll unter dem Motto „50jähriges Kirchweihjubiläum“ als Brücke für die Landsleute in aller Welt in einem würdigen Rahmen mit der Herausgabe eines Heimatbuches stattfinden.

Es hat zu keiner Zeit einen Menschen oder eine Gemeinschaft gegeben, die sich nicht irgendwo ihre Heimat und ihre Herkunft erkannt oder je ihren Ahnen und Toten keine Ehre erwiesen hätten. Und wenn wir uns gegenwärtig dazu bekennen, so deshalb, damit unser Verständnis zur Vergangenheit nicht in Vergessenheit gerät.

Im Jahre 1937 werden es 50 Jahre sein, daß unsere Kirche am 3. Mai 1887 eingeweiht wurde. Dieses Fest zählte zu den größten, das unser Heimatdorf je erlebt hat. Ausdrückt wird es sich zum 40. Male fähig, daß wir unsere alte Heimat wieder haben. Wir wollen aber nicht im Besseren daran denken. Das Treffen soll vielmehr für alle ehemaligen Landsleute in aller Welt eine Brücke in die hier für viele von uns begehredere neue Heimat sein. Mit dem Heimatbuch soll die Brücke zwischen der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft vieler Generationen gelegentlich werden.

Wenn heute manchmal die Meinung „mit geht's gut, was soll das Vergangenheit“ besteht, so soll man nicht leugnen, daß man, als es einst schlechter ging, den kühnsten Menschen, seine Landsleute und das Zusammengehörigkeitsgefühl um so mehr schätzte.

Daher ruft das Komitee der HOG Krndija die Landsleute, die noch keinen Fragebogen ausgefüllt und kein Heimatbuch bestellt haben, auf, dies möglichst bald zu tun. Die Zeit drängt, und es liegt noch sehr viel Arbeit vor uns. Es ist beabsichtigt, im Buche neben einer Namensliste der Gefährten usw. auch ein Verzeichnis aller ehemaligen Ortsbewohner in der alten und in der neuen Heimat zu erstellen sowie die Heimathier der Vorfahren zu den Zeitpunkt der Ankerabgang beizufügen. Darum bittet das Komitee noch viele mit umfangreichen Daten – auch mit Geburtsdaten der Gefährten des Ersten und des Zweiten Weltkrieges – und vielen Buchrückstellungen ausgefüllte Fragebogen rücksendend sowie Vorschläge (Sponsoring) vorzunehmen.

Um die Finanzierungsgrundlage für das Buch zu schaffen, wird um Vorkaufzahlung gebittet. Der endgültige Buchpreis steht noch nicht fest. Er richtet sich nach dem Umfang, der Ausführung und Stückzahl. Der Kostenvorschlag kann erst mit der Vorlage des Manuskriptes erfolgen. Der Einzelpreis wird auf keinem Fall mehr als \$ 600,- betragen, wobei sich der alte, reibigen Gefährtenentsprechend der Preis bei Vorkaufzahlung etwas weniger belaufen sollte (Kulturpreise). Da die Druckkosten sehr hoch sind, werden auch Spenden mit Dank entgegengenommen.

Nun ein wichtiger Hinweis: Es müssen aus dem Amt und aus Einzelbestellungen vorgenommen werden, da z. B. für jede Schreibmaschine in Dänemark mindestens \$ 40,- (US \$ 10,000,-) als Gebührengeladen werden. Es wird daher gebittet, Vorkaufzahlungen und Spenden nur an die nachfolgenden angeführten Personen zu zahlen:

Frk Elisabeth (Kerle), 41 Thruway Str., Fairfield 2165, Australia
Schwao Elisabeth (Schwao), 428 Wilson Ln Addison, Ill 60101, USA
Summer Elisabeth (Stolz), 1155 Mountain Ave., Winterport, Maine
Canada R 2 X163

Richard Joseph, 844 McGowan Dr., Vista, Calif, 92083 USA
Schwao Michael, 3428 Vermont Court, Brunswick, Ohio 44212, USA
Witzmann Franz, 389 Ridgefield Ave., Jackson, Ohio 44312, USA
Lund Franz, 80-A Plant's Road, Walkill, New York 62523, USA
Wagner Franz, RR5 Box 492, Creamery Rd., Hesperwood Twp 12533 New York
Stutzer Elisabeth (Rosenbücher), Eugensstr. 27, D-383 Schwelm BRD
Mittler Paul, Johannes-Kussler-Str. 40, D-7312 Nürtingen, BRD
Schmitt Josef, Max-Planck-Str. 9, D-6500 Mainz 1 Gonsenheim, BRD
Kerle, Josef, Pflanzwegstr. 227 A, D-7000 Stuttgart 51 BRD

Daß unsere Mitbürger auch den Sammelbogen und Heimatverzeichnis (Sammelbogen) so bald wie möglich nach Österreich übersenden. Das Komitee für Schicksal heißt: „Heimattagegemeinschaft Krndija“. Näheres kann bei Matthias Stolz, Ferdinand-Fischer-Str. 5, A-2024 Graz, D. Österreich, erfragt werden.

Für die in Österreich Wohnenden kann eine Entzahlung bei den ihnen bekannten Mitbürgern erfolgen. Die Entzahlung haben möchte dem Empfänger vom Geldempfänger eine Bestätigung mit dem erhaltenen Betrag (Buch und Sponsoring) ausgefüllt werden.

Außerdem wird ersucht, Fotos (Gruppen, Häuser, Straßen usw.) aus der alten Heimat zu übermitteln. Sondern werden alle Landsleute nochmals zum Mitgen eingeladen. Diese große Zeit kann nur durch Erfolg führen, wenn viele dabei sind, ideale und materielle Opfer zu bringen. Es lohnt daher, sich darüber Gedanken zu machen, inwiefern wir nicht 1934 unsere Vorfahren und unsere Toten in 14 Jahren und Etre zu bewahren. Es nachdem, daß dieser Grundbesitz sowohl vom Präsidenten wie auch von der Gemeinschaft Beachtung finden wird, wird uns einst diese Ehre zuteil werden.

Für die Komitee:

Peter Dr. Anton Wittmann a. h.
Josef Bauer a. h.

Matthias Stolz a. h.
Dr. Michael Schneider a. h.

Bittet Komitatbrief vervielfältigen und weitergeben (Kettenpost).

Zavičajno pismo (Heimattbrief) Domovinske mjesne zajednice Krndija (HOG Krndija)

su uputu dostaviti prijepise okružnice svim područnim kotarskim i gradskim NOO-ima o kontroli, da li oni prema njoj točno postupaju.⁶²

Neće uživati zaštitu od prednjeg člana a) b) v) g) ona lica koja su sa svojim držanjem pod okupacijom ogrješila prema oslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije i bili pomagali okupatora. 4. Sve vlasti imaju se tačno pridržavati ovih tumačenja. Dostavlja se radi znanja i tačnog pridržavanja.” Prijepis okružnice od strane Oblasnog NOO-a za Slavoniju, Upravni odjel, broj 6931-953-945, u Osijeku 6. VII. 1945. godine, potpisao je pročelnik (u. z. Sudarević v. r.).

62 HDA, fond Oblasni NOO za Slavoniju (u sređivanju).

U tipskom obrazcu Kotarske komisije za konfiskaciju imovine i izvršenje konfiskacije u Đakovu iz 1945. godine, pozivajući se na Odluku AVNOJ-a od 21. studenoga 1944. godine i čl. 30 Zakona o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije od 9. lipnja 1945. godine⁶³, u Odluci stoji: "Konfiscira se cjelokupna pokretna i nepokretna imovina /.../ iz /.../ po narodnosti Nijemca, a koja je za sada poznata na teritoriju Kotarskog N.O.-a Djakovo i to:

- a) Nekretnine sadržane u gruntovnom ulošku broj:/.../
- b) Pokretnine prema propisu."

U obrazloženju odluke navedeno je tumačenje Odluke AVNOJ-a i Zakona o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije.⁶⁴

U fondove agrarne reforme i kolonizacije ušle su sve stambene i poljoprivredne zgrade, sve pokućstvo i stvari, sav poljoprivredni inventar, kao i sjeme, žitarice i hrana što se dobilo nakon provedene konfiskacije i nacionalizacije poljoprivrednih imanja i zemljišta od osoba njemačke narodnosti i narodnih neprijatelja.⁶⁵

U siječnju 1946. godine Gradska komisija za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Đakovu započela je s radom "i prikuplja sve potrebne podatke za pravilno provođenje agrarne reforme na području grada Đakova" s ciljem da se stvori "zemljišni fond kojem će se priključiti sva zemlja protjeranih Nijemaca i osuđenih ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja."⁶⁶ U veljači, Gradska komisija za agrar i kolonizaciju, utvrdila je da na području grada Đakova ima oko 2.300 jutara zemlje, od toga 1.800 jutara njemačke napuštene zemlje.⁶⁷ Otprilike u isto vrijeme, na području kotara Đakovo ima prema prikupljenim podacima "oko 25.000 jutara zemljišta njemačkih državljana (sic!) i napuštenog zemljišta."⁶⁸

Najviše posjeda konfiscirano je u Slavoniji pretežito od osoba njemačke narodnosti u okruzima Osijek i Slavonski Brod. U okrugu Slavonski Brod

63 U đakovačkoj gruntovnici pohranjeno je preko 3.000 takvih obrazaca (odluka).

64 U obrazloženju stoji: "Kako je napred imenovano lice njemačke narodnosti bilo upisano u 'Kulturbund', a nije se borilo u redovima Narodno oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije, niti je podanik koje od neutralnih država, to je na osnovu člana 30 Zakona o konfiskaciji, a u vezi Odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. novembra 1944 godine o prelazu neprijateljske imovine u državnu svojinu, valjalo donijeti riješenje kao u dispozitivu ove Odluke. Ostale odredbe iz dispozitivnog riješenja osnivaju se na točki 2, 3 i 4 Zakona o konfiskaciji." Protiv odluke Kotarske komisije, nezadovoljnoj stranci pripadalo je pravo žalbe u roku od osam dana na Komisiju za konfiskaciju imovine i izvršenje konfiskacije pri Okružnom narodnom odboru u Slavonskom Brodu, putem iste Kotarske komisije. O navedenoj odluci se izvješćuju: vlasnik ili stratelj za odsutnog vlasnika te Okružna uprava narodnih dobara u Slavonskom Brodu ("uz priklop komisijuskog zapisnika o konfiskaciji neretnina i popisa nekretnina - tim da je ta uprava već ranije sama pokretnine popisala i stavila u svoje skladište.") i Kotarski narodno zemljoknjižni sud u Đakovu ("uz priklop komisijuskog zapisnika radi postupka po čl. 30. toč. 6 Zakona o konfiskaciji, kada Odluka postane pravomoćnom.").

65 Željko Benčević, Stvaranje zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije u slavonskopožeškom, đakovačkom, županijskom i vinkovačkom kraju sa stanjem 31. prosinca 1947. godine, Zbornik, 21/1, Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1984., str. 384.

66 Provađanje agrarne reforme, Đakovština, god. II., br. 12, Đakovo, 26. I. 1946., str. 1.

67 365 molbi predato za zemlju, Đakovština, god. II., br. 16, Đakovo, 23. II. 1946., str. 1.

68 Rad Kotarske narodne skupštine u Djakovu, Đakovština, god. II., br. 12, Đakovo, 26. I. 1946., str. 2.

konfiscirano je od osoba njemačke narodnosti 37.703 ha, uglavnom u kotarima Đakovo i Vinkovci.⁶⁹

Prema objavljenim podacima, poznato je da je u đakovačkom, vinkovačkom, požeškom i županjskom kotaru odmah nakon Drugog svjetskog rata prešlo u zemljišni fond 116.342 k. j. zemlje. Od toga je otpadalo na kotar Đakovo 51,0%, Vinkovce 26,8%, Požegu 15,8% i Županju 6,4%. U Đakovačkom kotaru najviše je oduzeto jer je na tom području bio posjed đakovačke biskupije i veliki broj pripadnika Njemačke narodne skupine. Na području kotara Đakovo, ušlo je u zemljišni fond 59.404 k. j. Od toga se 24.700 k. j. na zemljište u posjedu crkava, najviše biskupije (od toga su 22 048 k. j. bile šume) i 31.669 k. j. (od toga oranice 29.969) njemački posjedi. Tim dvjema kategorijama oduzeto je ukupno 56.369 k. j. ili 94,89%.⁷⁰

Odlukama kotarskih komisija za provođenje agrarne reforme i kolonizacije o prijelazu u zemljišni fond (tj. državno vlasništvo) od pripadnika Njemačke narodne skupine oduzeto je (uglavnom već većinom i napušteno) 7.452 posjeda (Đakovo 47,4%, Vinkovci 37,9 %, Slavonska Požega 8,0 % i Županja 6,7 %), 65.458 k. j. poljoprivrednog zemljišta (Đakovo 48,5%, Vinkovci 37,5%, Slavonska Požega 8,5% i Županja 5,5%), stambenih i gospodarskih zgrada ukupno 4.368 (Đakovo 42,1%, Vinkovci 38,1%, Slavonska Požega 11,0% i Županja 8,8%).⁷¹

Prema službenoj statistici, na dan 31. prosinca 1947. godine pod udar zakona je došlo 3.724 posjeda. Oduzeto je 59.404 jutara zemlje, od toga 34.770 k. j. oranica, 22.102 k. j. šume i 2.532 k. j. ostalo. Oduzeto je i 1.860 kuća, od toga od Nijemaca 1.839. Najveći dio oduzetih oranica odnosi se na bivše njemačke posjede, odnosno 29.969 k. j. Od pripadnika njemačke narodnosti u kotaru Đakovo došlo je pod udar konfiskacije 3 535 jutara posjeda. Oduzeto je 31.669 k. j. (od toga 29.969 k. j. oranica), 1.939 kuća, neke od njih bile su oštećene, spaljene te je od toga 1.441 bilo podesno za kolonizaciju.⁷²

Đakovština je bila vrlo pogodna za kolonizaciju, obzirom da je ovdje živjelo mnogo njemačkog stanovništva koje je dobrim dijelom organizirano napustilo

69 Opširnije: M. Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948., str. 99. i 101.

70 Željko Lekšić, Najviše oduzetog zemljišta odnosi se na posjed biskupije i posjede Nijemaca, Đakovački glasnik, god. III, br. 35, Nezavisni dvotjednik Đakova i Đakovštine, Đakovo, 9.II.1996., str. 3.

71 Ž. Benčević, Stvaranje zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije u slavonskopožeškom, đakovačkom, županjskom i vinkovačkom kraju sa stanjem 31. prosinca 1947. godine, str. 401.

72 Ž. Lekšić, Agrarne promjene u Đakovštini od dolaska Turaka do naših dana, Đakovački glasnik, god. III, br. 33, Đakovo, 12. I. 1996., str. 5. Iscrpna dokumentacija i podaci o oduzetoj imovini (poljoprivredno zemljište, kuće i druge zgrade, pokretnine, industrijska poduzeća obrt, ciglane, mlinovi, trgovine i sl.) od Nijemaca (i drugih) u Đakovu i Đakovštini nalaze se u zemljišnoj službi (gruntovnici u Đakovu) (obrazci Odluka Kotarske komisije za konfiskaciju i izvršenje konfiskacije u Đakovu) te u Povijesnom arhivu u Zagrebu (fond OUND Slavonski Brod /Kotar Đakovo/ konfiskacije za 1945., poljoprivredna dobra; fond OUND Slavonski Brod, 1946., Popis narodne imovine na području Okružne uprave narodnih dobara Slavonski Brod /Kotar Đakovo i grad Đakovo/; fond ZUND, Kotarska komisija za konfiskaciju imovine i izvršenje konfiskacije u Đakovu, kartoteka Sl. Brod, kut. 43, sign. 301-368, 444-500, 501-569).

svoje posjede u listopadu 1944. godine, a preostali posjedi su oduzeti nakon rata. Na području đakovačkog kotara nadodjeljeno je 3.649 obitelji s 13.843 člana s ukupnom površinom od 16.069 k. j. Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji bilo je određeno izdvajanje površina za provođenje savezne i unutarnje (republičke) kolonizacije. U đakovačkom kotaru kolonizirano je ukupno 1.373 obitelji. Njima je nadodjeljeno ukupno 10.657 k. j. zemlje. Državni poljoprivredni sektor na području đakovačkog kotara dobio je 29.035 k. j. zemlje, a od toga su bile 22.104 k. j. šume (ostalo 6.931 k. j.).⁷³

Poratna kolonizacija Slavonije zamišljena je kao dugogodišnji zadatak. Određen broj obitelji trebalo je preseliti u kratkom roku, od kraja proljeća 1946. godine, ali se namjeravalo istodobno graditi i nove kuće i kolonistička naselja za tzv. drugu etapu kolonizacije. Prva etapa kolonizacije bila je usmjerena na konfiscirane i napuštene posjede osoba njemačke narodnosti, kao i na ostale konfiscirane i napuštene posjede, a druga etapa kolonizacije imala je biti organizirana u izgrađena naselja.⁷⁴ Većina korisnika zemljišnog fonda dobila je zemlju tijekom 1946. godine. Određene su količine ostale neraspoređene u sektoru zvanom Krndija⁷⁵ i bile su dio plana tzv. druge etape kolonizacije.⁷⁶ "Međutim, plan druge etape kolonizacije s vremenom je sužavan tako da su neka kolonistička naselja sagrađena samo u kotaru Đakovo u sektoru zvanom Krndija. Cijeli je plan napušten potkraj godine 1947."⁷⁷ Kolonizacija uglavnom više nije provedena i ujesen godine 1947. odlučeno je da se 'Krndija' kao zasebna cjeline s oko 1.700 ha površine preda Zemaljskom poljoprivrednom dobru Zagreb radi osnivanja poljoprivredne ekonomije.⁷⁸

Kolonizacija u selo Krndija u tzv. prvoj etapi nije provedena iz jednostavnog razloga, jer je tada čitavo selo bilo pretvoreno u logor. Nove kuće u Krndiji nisu nikad građene.⁷⁹ U Krndiji je samo rušeno, od kraja rata pa sve do naših dana.

73 Ž. Lekšić, Agrarne promjene u Đakovštini od dolaska Turaka do naših dana, str. 5. Od ukupno oduzetih 390.510 ha na području Hrvatske, mjesni agrarni interesanti dobili su 94.002 ha (24,1%), kolonisti 47.109 ha (12,1%), a ostalo je uglavnom ostalo u državnom vlasništvu. Zemlja je dodjeljena seljacima bez zemlje ili onima s nedovoljno zemlje. Prigodom dodjeljivanja imali su prednost seljaci koji su bili borci, invalidi iz rata od travnja 1941., obitelji i siročad poginulih boraca te žene i obitelji žrtava fašističkog terora. Usp. M. Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948., str. 134.-135. i 143.

74 M. Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948., str. 127.

75 HDA, fond Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Narodne Republike Hrvatske, svež. 5. Rješenje ministra poljoprivrede i šumarstva Stjepana Prvčića, Zagreb, 30. XI. 1946. "Za upravu nepodjeljenog zemljišta Zemljišnog fonda na području Gorjana, Tomašanaca i Krndije u kotaru Đakovo s površinom od oko 4000 kat. jutara osniva se posebna 'Uprava zemljišnog fonda Krndija' /.../'. Usp. M. Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948., str. 112.

76 M. Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948., str. 115.-116.

77 Isto, str. 112. i 127. Neznajući da se radi o bivšem njemačkom selu, koristeći isključivo poslijeratnu službenu dokumentaciju, Matickini su navodi poluistiniti.

78 Isto, str. 112.

79 Potpis pod fotografijom Krndije "Dio novoizgrađenog kolonističkog naselja u Krndiji, kotar Đakovo, 1947. godina" koju objavljuje M. Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948., S.p., ne odgovara stvarnom stanju. Radi se, naime, samo o obnovljenim njemačkim kućama u Krndiji.

Razvojem događaja i stjecajem okolnosti življenja u tom nekada uglednom i vrlo uzornom selu život nije nastavljen. Još potkraj rata 1944. godine oštećena je crkva sv. Križa u napadu partizana na Krndiju. Nakon napuštanja sela od strane njemačkog stanovništva, kuće su opljačkane, oštećene i demolirane od lokalnog stanovništva. Devastacija je nastavljena u vrijeme trajanja logora u Krndiji tijekom 1945. i 1946. godine. Nakon ukidanja logora vlasti su počele naseljavati Krndiju kolonistima iz Like, Bosne i Hercegovine. Pokušaj kratke obnove krajem četrdesetih godina nije ostvaren. I od tada Krndija kao naselje nestaje polako, ali nezadrživo.

Krndija najprije potpada pod Zemaljsko poljoprivredno dobro Zagreb, a kasnije postaje vlasništvo Poljoprivredno industrijskog kombinata Đakovo. Seoski vrtovi su preorani, kuće jedna za drugom napuštene te rušene. Oštećena seoska crkva pretvorena je u spremište za kukuruz i žito, povremeno i umjetno gnojivo. Nagrižena ratom, čovjekovom nerazumnom rukom i zubom vremena, crkva Sv. Križa u Krndiji nepovratno propada. Selo Krndija danas progresivno nestaje. Preostala je tek nekolicina kuća u nekadašnjem središtu sela. Seosko groblje zapušteno je i devastirano. Logorski dio groblja u potpunosti je zapušten i neobilježen s tek po kojim nadgrobnim znakom zaraslim u šikaru i travu.⁸⁰ To je uglavnom sve što danas još postoji iza putokaza na kojem je upisano ime mjesta o kojem u poratnom razdoblju, sve do nedavno nije bilo poželjno govoriti.⁸¹

U većini kuće iseljenih Nijemaca u Đakovštini bile su ili "preko noći" opljačkane od stanovništva ili stvari zaplijenjene i oduzete od nadležnih vlasti. Novopridošli kolonisti koji su tijekom 1945. i 1946. godine i kasnije useljavali u kuće iseljenih Nijemaca zaticali su nerijetko prazne, oštećene ili demolirane kuće. Ilustrativan je primjer sela Drenja gdje su sve prazne njemačke kuće bile zbog

80 Općina Punitovci, pod koju danas potpada Krndija, pokrenula je u travnju 1995. godine inicijativu za obnovu crkve u Krndiji, groblja i postavljanja spomen obilježja žrtvama logora u Krndiji. Dopis (klasa: 350-01/95-01/01, ur. broj: 2121/05-02-03-95-1) upućenog 24. travnja 1995. godine od strane pročelnika Općine Punitovci Nikole Milanovića Veleposlanstvu Republike Njemačke Odjel za kulturu Zagreb n/r g. Karsten Geier, kopija u posjedu autora. Usp. Mathias Stolz, Gemeinde Punitovci will Dorf Krndija erneuern. Ansuchen an die Botschaft der Republik Deutschland, Heimatbrief der Heimatortsgemeinschaft (HOG) Krndija-Kerndia. Jg. 11, Nr. 16, Graz, August 1996., str. 1.-2.

81 O sudbini sela Krndije nakon Drugog svjetskog rata, opširnije: Valentin Oberkersch, Donauschwäbisches Schicksal in Slawonien. Zur kirchweihfeier der Gemeinde Krndija, Neuland, Jg. 4, Nr. 18, Wochenschrift der Donauschwaben, Hrsg. Donauschwäbische Verlags-Gesellschaft m. b. H., Salzburg, 6. V., 1951., str. 4.; Isti, Slawonische Ansiedlertragödie, Donauschwaben Kalender 1969, Donauschwäbischer Heimatverlag, Aalen, 1968., str. 39-44.; P. Lucić, Nav. dj., str. 21.; Vladimir Geiger, Kratka povijest sela Krndije, Đakovački vezovi. Jubilarna revija 1967-1991, Đakovo, 1991., str. 80.-81. (isti tekst objavljen je i u: Deutsches Wort/Njemačka riječ, Nr./br. 4-5, Zagreb, 1993., str. 22/23.-25.; objavljeno i pod naslovom Krndija selo kojeg više nema u: Slavonski narodni kalendar 1992, Izdavač "Plamen" grafičko poduzeće Slavonski Brod, Slavonski Brod, 1991., str. 132.-135.); Suzana Župan, Krndija-selo koje odmiče. Na putu bez povratka, Glas Slavonije, Osijek, 20. VIII. 1993.; Suzana Župan, Darko Bartanić, Krndija-žrtva jedne ideologije. Selo koje umire, Glas Slavonije, Osijek, 9. V 1994., str. 34.; Isti, Das sterbende Dorf. Krndija-Opfer einer Ideologie, Heimatbrief der Heimatortsgemeinschaft (HOG) Krndija-Kerndia, Jg. 10, Nr. 15, Graz, November 1995., S.p. /2-3/.

Ostaci sela Krndije danas

pljačke nepogodne za stanovanje. Na osamdesetak kuća nije bilo prozora ni vrata, a podovi su bili uništeni ili odneseni.⁸²

Kolonisti nisu promijenili samo etničku sliku područja u koja su došli nego i donijeli svoju kulturu i običaje. Na njemačka imanja kolonizirani su brđani iz pasivnih krajeva, potpuno nenaviknuti na organizirani rad. Prilikom dolaska u mnogim mjestima rušili su njemačke crkve, preoravali groblja, na parketima palili ognjišta, uništavali električne instalacije. Godinama je “dođošima” bilo potrebno da se priviknu na civilizaciju.

Brojdbeni pokazatelji (1948.-1991.)

U prvim poratnim godinama, na južnoslavenskim prostorima etnik Nijemac, Podunavski Nijemac (Švabo), Folksdojčer, Švabo i slično, kako je potomke njemačkih kolonista nazivao domaći slavenski živalj, s obzirom na duhovnu klimu i izrazite antinjemačke stavove, dobiva krajnje negativno značenje. Sudbina njemačke manjine, jednostrano i isključivo, vezana je uz propast Trećeg Reicha.⁸³

82 Opširnije: Stanko Bartolović, Ivan Vrpoljac, Nikada ni naše stoto koljeno neće zaboraviti..., Zrin, Časopis za povijest, kulturu, i gospodarska pitanja Hrvatskog Pounja, Društvo prijatelja Zrina, Zagreb, god. 1, br. 1, Zagreb, 1992., str. 17.; Juraj Lončarević, Zrin kao opomena iz prošlosti za budućnost, Hrvatska Kostajnica i Zrin, Biblioteka Društva prijatelja Zrina Zagreb, knj. 1, ur. Juraj Lončarević, Zagreb, 1992., str. 18.

83 Vremena koja su stvorila takve kolektivne traume treba pažljivije osvijetliti. Bila bi prava šteta i povijesna nepravda ne pojasniti i ovo razdoblje folksdojčerske povijesti na našim prostorima. Južnoslavenske historiografije, naime, do danas, ostale su dužne objasniti razloge okrutne amputacije njemačke manjine u

Sami Folksdojčeri, imali su i previše svojih problema. Naročito je bilo problema s malom djecom, koja osim njemačkog nisu znala govoriti hrvatski. Oni koji su ostali, u pravilu, nastojali su ne isticati svoje nijemstvo...

Sudbinu đakovštinskih Nijemaca treba prvenstveno sagledavati pomoću pokazatelja njihove naseljenosti na našim prostorima. Statistika ima u tome presudnu važnost. No, kako sve od 1931. do 1948. godine nije bilo popisa stanovništva, teško je realno prosuditi broj pripadnika njemačke manjine u Đakovštini u ratnim i prvim poratnim godinama.

Prvi je poslijeratni popis registrirao u novoj jugoslavenskoj državi samo 55.337 pripadnika njemačke nacionalne manjine (Austrijanci su na popisu 1948. uključeni u rubriku "Ostali"). U Hrvatskoj se na prvom poslijeratnom popisu 1948. godine Nijemcima deklarira 10.144 stanovnika, što u dovoljnoj mjeri objašnjava njihovo naglo brisanje s demografske karte naših krajeva.⁸⁴

Demografi veliki gubitak Nijemaca objašnjavaju vojnim i civilnim žrtvama u ratu, zatim poratnim stradanjima u raznim vidovima interniranja i na prisilnom radu u Jugoslaviji, te masovnom emigracijom, nešto za vrijeme, a najviše pri kraju i po završetku Drugog svjetskog rata.⁸⁵

Popis stanovništva 1948. godine, broji u kotaru Đakovo 47.596 stanovnika (grad Đakovo 8.890), od toga 418 Nijemaca. Uz grad Đakovo, gdje je popisano 29 Nijemaca, na popisu po selima Đakovštine (mjesnim narodnim odborima) izjasnilo se Nijemcima u: Bračevcima 2, Drenju 37, Đurđancima 1, Forkuševcima 18, Gašincima 2, Gorjanima 19, Ivanovcima Gorjanskim 7, Josipovcu Punitovačkom 2, Kešincima 6, Koritni 16, Mrzoviću 26, Nabrđu Velikom 5, Potnjanima 5, Punitovcima 78, Satnici Đakovačkoj 9, Selcima Đakovačkim 47, Semeljcima 13, Strizivojni 2, Širokom Polju 13, Tomašancima 6, Trnavi 16, Velikoj Kopanici 10, Viškovcima 50, Vrbici 12, Vrpolju 2 i Vuki 14. U ostalim selima Đakovštine nije popisano ni jedan Nijemac. Po zanimanju popisani Nijemci većinom pripadaju poljoprivrednicima (194), radnicima i učenicima (192), tek manji dio su zanatlije, trgovci i ostali,⁸⁶ što dovoljno govori i o socijalnoj i

---

socijalističkoj Jugoslaviji. Rado zastupaju tezu kako je većina Nijemaca evakuacijom u jesen 1944. godine sama odlučila o svojoj sudbini. Bez obzira, što je i to dio istine, to ne objašnjava politiku nove jugoslavenske vlasti prema njemačkoj skupini, niti postupke s onima koji su ostali.

84 Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Knjiga IX, Stanovništvo po narodnosti, FNRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954., str. XIV. - XVI., I.-183.

85 Demografi i povjesničari izvode zaključak o demografskom gubitku Nijemaca u Jugoslaviji, dakle, ukupnom broju iseljenih, umrlih i nerođenih većem od 460.000 ljudi, što je s obzirom na populaciju, bez presedana i u širim balkanskim okvirima. Oko 425.000 Folksdojčera vratilo se do 1948. godine (dragovoljno ili bilo protjerano) u svoju domovinu. Od toga, bilo je najviše Nijemaca iz Vojvodine (286.000) i Hrvatske (50.000). Usp. V. Geiger, I. Jurković, Što se dogodilo s Folksdojčerima?, str. 61.-64.; V. Geiger, Položaj njemačke manjine u bivšoj Jugoslaviji, str. 178.-180.

86 Usp. Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948 godine, str. 229. i 355.-356.

političkoj strukturi preostalih, odnosno onih koji se na prvom poratnom popisu u kotaru Đakovo izjasnili Nijemcima.

Po posljednjem popisu stanovništva Kraljevine Jugoslavije od 1931. godine, Nijemci su u Đakovštini činili iza Hrvata drugu po broju nacionalnu skupinu/zajednicu (u sjeveroistočnoj Hrvatskoj: trokut Đakovo - Osijek - Vukovar bili su najbrojnija nacionalna manjina). Prema prvom popisu nakon Drugog svjetskog rata, veliko smanjenje broja Nijemaca u Đakovštini (općina Đakovo) je evidentno (od 22,7% 1931. godine do 0,8% 1948. godine). Smanjenje broja stanovnika ratnim stradanjem svih naroda i etničkih zajednica i odlaskom većine Nijemaca, nadoknađeno je novim useljavanjem prvih poratnih godina. Najviše je porastao broj Hrvata (od 55,2% 1931. godine do 82,4% 1948.) i to otprilike onoliko koliko je smanjen broj Nijemaca.⁸⁷

Tablica : Broj Nijemaca, Hrvata, Srba i Mađara u kotaru Đakovo 1910., 1931. i 1948. godine

Kotar Đakovo	1910.		1931.		1948.	
Nijemaca	9.454	(20,0%)	12.016	(22,7%)	447	(0,8%)
Hrvata	27.288	(57,9%)	29.202	(55,2%)	46.562	(82,4%)
Srba	4.210	(8,9%)	5.405	(10,2%)	4.665	(8,3%)
Mađara	3.523	(7,5%)	3.059	(5,8%)	2.189	(3,9%)
Ukupno	47.168	(100%)	52.941	(100%)	56.486	(100%)

Izvor: Popis stanovništva 1910., 1931. i 1948. godine.

Već u vrijeme prvoga poslijeratnog popisa, zbog duhovne klime koju je agresivno propagirala nova vlast, izvjestan je broj Nijemaca "denacionalizirao" u Hrvate, Jugoslavene, Mađare i druge. Poznati su i slučajevi promjene prezimena... Djelomični razlozi neslaganja južnoslavenskih i njemačkih (folksdojčerskih) povjesničara, mogu biti u činjenici, koju posebno ističu demografi. Naime, ako je bilo manje izjašnjavanje Nijemaca za druge narodnosti, utoliko je bilo više žrtava i obrnuto. Greška može biti veća i u pogledu broja Nijemaca koji su emigrirali.

87 Opširnije: Stjepan Šterc, Promjena nacionalnog sastava istočne Slavonije i zapadnog Srijema i Bačke, Kolo, god. I, br. 5-6, Časopis za kulturu, umjetnost i društvena pitanja, Matica Hrvatska, Zagreb, 1991., str. 142.-143., 146., 151; Zoran Štiperski, Podunavski Nijemci u bivšoj Jugoslaviji-Naseljavanje i egzodus, Sbornik referatu 9. Severomoravského demografic-kého kolokvia (mezinardni kolokvium k otázkám euroregionu Slezsko), Okresni Urad Bruntale, Bruntal - Opole, 1992., str. 134.-143.; Isti, Kretanje Nijemaca u istočnoj Hrvatskoj, Bačkoj i Srijemu, Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka, Zbornik, Matica Hrvatska, Zagreb, 1993., str. 143.-148. Dražen Živić, Temeljne značajke razvoja narodnosne strukture Istočne Hrvatske, Geografski horizont, god. XLI., br. 1, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 1995., str. 22.-23.

Mnogi govore o stalnom iseljavanju Nijemaca iz naših krajeva, i podižu granicu iseljavanja Nijemaca i na osamdesete godine, sve do naših dana. U početku je to bilo moguće samo preko liste Crvenog križa u sklopu programa spajanja obitelji, a od 1952. godine odobravalo se i pojedinačno iseljavanje. Usprkos kompliciranom i skupom postupku (pristojba je po osobi iznosila trostruki mjesečni osobni dohodak) većina preostalih Folksdojčera napustila je zemlju.⁸⁸

U razvoju stanovništva Đakovštine u poslijeratnom razdoblju, nakon kraće poratne kolonizacije hrvatskog i srpskog stanovništva i dalje se nastavljaju tradicionalna spontana doseljavanja iz hrvatskih i bosansko-hercegovačkih krajeva. Važno je, međutim, da usporedno traju i iseljavanja koja su od 1953. godine nadalje bila brojčano značajnija te je migracijska bilanca bila negativna. U razdoblju od 1953. do 1961. godine manjak je iznosio oko 2.900 stanovnika, a u narednih deset godina blizu 4.700 stanovnika.⁸⁹ Indikativno je da je to razdoblje kada su svoj zavičaj napustili u većini preostali Nijemci Đakovštine. Koliko je točno Nijemaca i osoba njemačkog podrijetla iselilo iz Đakovštine u poratnom razdoblju od početka pedesetih godina, teško je sa sigurnošću navoditi, zbog nedostupnosti (ili nepostojanja) vjerodostojnih pokazatelja, ali je zasigurno njihov broj u ukupnom broju iseljenog đakovštinskog stanovništva znan.

Popis stanovništva 1953. godine bilježi uvećanje broja iskazanih Nijemaca (u Hrvatskoj Nijemaca 11.242, Austrijanaca 749; u Jugoslaviji 60.536 Nijemaca i 1.459 Austrijanaca).⁹⁰ Mnogi koji su se na prvom poratnom popisu nacionalno iskazali, zbog realnog straha, drugačije a ne Nijemcima, ponovno se iskazuju Nijemcima. Razlog tomu nije samo popuštanje antinjemačkog raspoloženja i stavova vlasti, već vjerojatno i otvorena mogućnost da osobe njemačkog imena i nacionalnog opredjeljenja mogu napustiti zemlju, odnosno dobiti ulazak u Njemačku, Austriju ili, pak, neku drugu zapadnoeuropsku ili prekomorsku zemlju. Tu mogućnost koriste tada i mnoge stvarno pohrvaćene osobe njemačkog prezimena.

Uvećanje broja Nijemaca 1953. godine prisutno je i u Đakovštini. U kotaru Đakovo popis broji 1.028 Nijemaca. Po općinama, uz grad i općinu Đakovo (85), povećanje je zamjetno u svim općinama Đakovštine: Bračevci (26), Drenje (106),

88 Prema njemačkim podacima, između 1950. i 1977. godine iz Jugoslavije je iselilo 85.860 Nijemaca, što je mnogo više od ostalih zemalja na jugoistoku Europe (Mađarska, Rumunjska); usp. Ludwig Schumacher, *Aussiedler aus den Südosteuropäischen Staaten von 1950 bis 1970, Donauschwaben Kalender 1979, Aalen, 1978.*, str. 83. Približan broj iseljenih iz pojedinih republika, područja, općina i mjesta, dobivamo uvidom u popise stanovništva od 1948. godine na dalje.

89 Opširnije: Miroslav Sić, *Đakovački kraj*, u: *Geografija SR Hrvatske*, knj. 3, Istočna Hrvatska, Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu/Školska knjiga, Zagreb, 1975., str. 170.-171.

90 Popis stanovništva 1953, knjiga XI, *Starost, pismenost i narodnost*. Podaci za opštine prema upravnoj podeli u 1953 godine, Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1960.

Đakovo vanjsko (278), Gašinci (69), Gorjani (72), Levanjska Varoš (8), Punitovci (108), Semeljci (105), Tmava (19), Velika Kopanica (10), Vrbica (69), Vrpolje (14) i Vuka (59).⁹¹

Svaka narodna zajednica posjeduje u sebi trajne duhovne, socijalne i ljudske vrijednosti, kao i neprocjenjiv dar kolektivne individualnosti i posebnosti. Stoga se svaka narodna skupina upinje održati svoju egzistenciju i nastoji ostvariti svoje kulturne, gospodarske i političke mogućnosti. Za Nijemce (i Austrijance), postojale su samo dvije mogućnosti: iseliti što prije, ili se asimilirati. Većina je izabrala prvo rješenje, i svaki naredni popis stanovništva bilježio je njihov brojčani pad.⁹²

Stvarno nepriznavanje Nijemaca i Austrijanaca, kao nacionalne manjine, potvrđeno je time što oni nikada u socijalističkoj Jugoslaviji nisu dobili svoje škole na materinjem jeziku, a niti druge kulturne institucije. Uz to, oduzete su im kao Nijemcima (i Austrijancima) sve građanske i političke slobode.

Zanimljivu sliku života preostalih Nijemaca Đakovštine donosi hrvatski književnik Josip Palada, koji u nekoliko pripovjedaka i romana opisuje poratno Đakovo i Đakovštinu. Paladina memoarska literatura vrijedna je u oslikavanju dvaju svjetova, doseljenika i starosjedilaca, života Nijemaca koji su ostali u starom zavičaju. Uz prikaz života, običaja i govora preostalih Nijemaca, Palada donosi i navode o odlasku (iseljavanju) njemačkog stanovništva iz zavičajnih sela u Njemačku i Austriju, domovinu predaka.⁹³

Prema popisima stanovništva 1971. godine u općini Đakovo iskazalo se Nijemcima 83 osobe (ili 0,15%), Austrijancima 3 osobe (ili 0,01%) (od ukupno 54.032 stanovnika). Godine 1981. popis bilježi u đakovačkoj općini 61 Nijemca (ili 0,12%) i Austrijanca 0 (ili 0,00%) od ukupno 52.349 stanovnika. Naredni popis iz 1991. godine u Đakovštini, (općina Đakovo) bilježi daljnji pad broja

91 Isto, str. 467.

92 Tako popis iz 1961. godine bilježi u Hrvatskoj 4.214 Nijemaca i 510 Austrijanaca (u Jugoslaviji 12.785 Nijemaca i 852 Austrijanaca); 1981. godine 2.175 Nijemaca i 267 Austrijanaca (u Jugoslaviji 8.712 Nijemaca i 1.402 Austrijanaca); usp. Popis stanovništva 1961., knjiga VI., Vitalna, etnička i migraciona obeležja. Rezultati za opštine, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1967.

93 Josip Palada (Dograde kraj Trogira, 1935.), nakon rata u dobi od 11 godina s roditeljima i braćom u kolonizacijskom valu seli u Slavoniju, nastanjuje se u Vučevce 1. svibnja 1946. godine. Tu završava osnovno školovanje, da bi sedmoljetku nastavio u Đakovu, a srednju školu u Osijeku. Prema njegovim riječima ostalo je u selu Vučevcima oko 10 Švaba. Iz tih poratnih dana, datiraju i Paladina zapamćenja obrađena u nekoliko knjiga. Vidi: Josip Palada, Lutke, CKDO, Zagreb, 1974. (pripovjetke); Isti, I tad umre dan, Mladost, Zagreb, 1979. (pripovjetke); Isti, Miris majke, Spektar, Zagreb, 1985. (roman); Isti, Kad smo bili mali, Školske novine, Zageb, 1991. (pripovjetke). Opširnije: Vladimir Geiger, Nijemci (Švabe) Đakovštine nakon Drugog svjetskog rata u djelima književnika Josipa Palade, Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice /VDG Jahrbuch 1997, Njemačka narodnosna zajednica/ Volksdeutsche Gemeinschaft, Zagreb, 1997. (u tisku).

Nijemaca na 38 osoba (ili 0,07%), i 1 Austrijanca (ili 0,00%) od ukupno 52.954 stanovnika.⁹⁴

Posljednji popis stanovništva iz 1991. godine svjedoči da su Nijemci i Austrijanci gotovo u potpunosti nestali iz demografske slike Đakovštine. Po naseljima možemo ih naći tek u Đakovu (12 Nijemaca) i u nekim selima (25 Nijemaca i 1 Austrijanac). Ilustracije radi, Nijemce po selima nalazimo u Budrovcima (3), Gašincima (7), Gorjanima (2), Jurjevcu Punitovačkom (1), Kuševcu (2), Mandićevcu (3), Mrzoviću (1), Potnjanima (1), Selcima Đakovačkim (2), Semeljcima (1) i Viškovicima (3). U selu Forkuševci popisani su 1 Austrijanac.⁹⁵

Tabela: Stanovništvo Đakovštine od 1931. do 1991. godine.

God.	Ukupno	Nijemci + (Austrijanci)	%
1931.	52.941	12.016	22,70
1948.	47.596	418 ¹	0,88
1953.	58.792	1.028 ²	1,75
1961.	48.564 ³	— 4	—
1971.	54.032	83 +(3)	0,16
1981.	52.349	61 +(1)	0,12
1991.	52.954	38 +(1)	0,07

Izvor: Popisi stanovništva 1931., 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991. god.

Opaska :

¹ Austrijanci iskazani skupno u rubrici "Ostali i nepoznato".

² Austrijanci iskazani skupno u rubrici "Ostali nesloveni".

³ Posebno iskazana općina Đakovo (41.912) i Općina Levanjska Varoš (6.652).

⁴ Nijemci i Austrijanci iskazani skupno u rubrici "Ostali i nepoznato".

U starom zavičaju, danas živi tek neznatan broj Nijemaca (i Austrijanaca), uključujući i Kriptonijemce.⁹⁶ Nesporno je, danas ne možemo naći u Hrvatskoj

⁹⁴ Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospo-darstava 31. ožujka 1991. Stanovništvo prema narodnosti, po naseljima. Dokumentacija 881, Republika Hrvatska, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1992., str. 28.-29. (podaci po općinama. Popisi 1971, 1981. i 1991. godine).

⁹⁵ Isto, str. 90.-91.

niti jedno njemačko selo, zaselak ili, pak, cjelovitiju skupinu na nekom području. Ipak, važno je naglasiti, uz znatan broj stanovnika njemačkog podrijetla, o čemu uglavnom najbolje svjedoče prezimena (ne zaboravimo, prezime je selilački spomenik !) koje je u potpunosti asimilirano u većini hrvatski narod, u Hrvatskoj je i izvjestan broj takozvanih Kriptonijemaca. Oni Nijemci koji i danas žive u Hrvatskoj raspoređeni su vrlo disperzirano, uglavnom po gradovima, s naglaskom na ranija njemačka središta i naseobine. Ostale su, zaista, samo "krhotine".⁹⁷

Epilog

Stotine tisuća Podunavskih Nijemaca koji su napustili jugoistočnu Europu, Jugoslaviju i Hrvatsku, na razne su načine vezani za svoju postojbinu. Zarana su u Njemačkoj, Austriji i drugim zemljama poratne folksdojčerske dijaspore (SAD, Kanada, Argentina, Brazil, Australija...) stvorili udruženja (primjerice: Bund Donauschwäbischer Landsmannschaften, Verein Haus der Donauschwaben, Landsmannschaft der Donauschwaben aus Jugoslawien) koja njeguje njihovu specifičnu kulturu, koja je zbog preplitanja sa slavenskom i jugoistočnoeuropskom kulturom ponešto drukčija od one koja se razvila u matičnim zemljama (Austrija i Njemačka). Običaj je da se organiziraju pučke i crkvene svečanosti kakve su prije pola stoljeća i na našim prostorima okupljale njemačku manjinu.

Ipak, u posljednje je vrijeme prisutna činjenica, da je pripadnike njemačke etničke zajednice koji su živjeli u starom kraju sve manje. Oni koji su samo rođeni ili proživjeli tek prve godine svoga života u "starom kraju" uglavnom većinom nemaju interesa za takve aktivnosti, a usuđujemo se tvrditi ni želje za očuvanjem podunavskošvapske etničke samobitnosti i u potpunosti su integrirani i kulturno i jezično u njemačku, austrijsku ili neku drugu naciju zemlje u kojoj sada žive. Izuzetak su donekle iseljeni Nijemci izvan njemačkog i engleskog govornog područja, napose brojčano značajna skupina u Brazilu, među kojima ima i znatan broj Nijemaca iz Đakovštine.⁹⁸

96 Kriptonijemcima nazivamo one pripadnike njemačke manjine, koji se iz raznih razloga (političkih ili nekih drugih) na popisima stanovništva i javno ne izjašnjavaju Nijemcima (iako se tako osjećaju), nego drugčije.

97 Tako u popisima stanovništva 1961., 1971., 1981. godine broj Nijemaca u postocima ne prelazi u Hrvatskoj 0,1%, a Austrijanaca 0,0%. Prema popisu stanovništva Republike Hrvatske u 1991. godini, taj omjer ostaje nepromijenjen (Nijemci 0,1%, Austrijanci 0,0%). Po općinama Nijemci su najzastupljeniji s 0,1% (primjerice: Đakovo, Vinkovci, Valpovo, Slavonski Brod, Požega...), do 0,2% (Daruvar, Pakrac, Osijek, Vukovar). Izuzetak je činio, i iskakao sa 0,8% Beli Manastir. O Nijemcima i Austrijancima u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata (i danas) vidi: Vladimir Geiger, Nijemci i Austrijanci u Hrvatskoj od 1945. do danas, Časopis za suvremenu povijest, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, god. 28, br. 1-2, 1996., str. 227.-233. I tamo navedena literatura.

98 O Podunavskim Švabama u Brazilu: Max Frösch, Guarapava-Brasilien, Hrsg. Schweizer Auslandshilfe, Donauschwäbische Beiträge 28, Pannonia-Verlag, Freilassing, S.a.; Anton Hochgatterer, Entre Rios. Donauschwaben Siedlungen in Brasilien, Donauschwäbische Beiträge 84, Hrsg. Haus der Donauschwaben,

Mnogi od iseljenih Nijemaca redovito do danas posjećuju svoja zavičajna mjesta. Katharina Gollia r. Hettrich i njena sestra Maria Hoppe r. Hettrich na grobu svoga oca Adama Hettricha u Gašincima, listopad 1996.

Udruženja iseljenih Nijemaca s istoka i jugoistoka Europe, od poratnih godina do naših dana, objavljuju niz knjiga o starom kraju. Danas gotovo da i nema naselja u kojemu su nekada živjeli Nijemci kojemu nije posvećena posebna monografija. I đakovštinski Nijemci, okupljeni su u tzv. "Domovinske mjesne zajednice" (Heimatortsgemeinschaft). Najveće i najaktivnije zajednice đakovštinskih Nijemaca u proteklih pola stoljeća bile su HOG Tomaschanzi -Gorjani-Ivanowzi, HOG Krndija, HOG Drenje-Drenjski Slatinik-Mandićevac-Pridvorje, HOG Semelzi-Keschinzi, HOG Vischkovzi, HOG Satniza i HOG Gaschinzi.

Đakovštinske Domovinske mjesne zajednice organiziraju manje-više redovite susrete ("Heimattreffene"). Najveći poratni zajednički skup đakovštinskih Nijemaca (svih mjesnih zajednica) održan je u ljeto 1984. godine na

---

Salzburg, 1986. Među iseljenim Nijemcima u Brazilu, istakao se napose Đakovština Mathias Leh (Tomašanci, 1937.-Vitoria-Entre Rios, Parana, 1994.). Svojom djelatnošću postao je u poratnom razdoblju među Podunavskim Nijemcima jedan od najpoznatijih i najutjecajnijih Nijemaca. Od 1966. do smrti predsjednik je njemačke zemljoradničke zadruge "Agraria" u državi Parana. Dobitnik je mnogih visokih brazilskih, njemačkih i podunavskošvapskih priznanja i odlikovanja. Sindelfingen-Maichingen, 25. Oktober 1994. Mathias Leh is tot, Mitteilungen für die Donauschwaben in der Bundesrepublik Deutschland, Jg. 40, Nr. 14/15, Eggenstein-Leopoldshafen, 15. VII/1. VIII 1994., str 1.-2; Heimatbrief für Gorjani-Tomaschanzi-Iwanowzi, Nr. 58, str. 4.

četrdesetgodišnjicu napuštanja zavičaja u Grazu (Austrija). Na Heimattreffenu pod geslom "40 Jahre fern der Heimat" okupilo se oko 2.000 Nijemaca Đakova i Đakovštine.⁹⁹

Đakovštinske Domovinske mjesne zajednice, objavljuju tzv. "Zavičajne knjige" (Heimatbuch)¹⁰⁰ o starom kraju.¹⁰¹ Od "zavičajnih knjiga" za Đakovštinu izdane su tako monografije/zbornici za Satnicu.¹⁰² Tomašance, Gorjane i Ivanovce,¹⁰³ Krndiju,¹⁰⁴ Viškovce,¹⁰⁵ Kešince i Semeljce¹⁰⁶ te Drenje, Drenjski Slatinik, Mandičevac i Pridvorje.¹⁰⁷

- 99 Inicijativno (cirkularno) pismo za skup Josefa Wernija iz 1983. godine ("An einen Landsmann aus dem Bezirk Djakovo 'Djakovština'", pozivnice i program skupa ("Großes Heimattreffen Djakovo und Umgebung am 25. August 1984 in Graz-Putingam, Triesterstraße 361. Erweitertes Heimattreffen unter dem Motto '40 Jahre fern der Heimat'") i izvješće sa skupa ("Bericht. Erweitertes Heimattreffen unter dem Motto '40 Jahre fern der Heimat'. Das große Heimattreffen der Landsleute aus dem früheren Bezirk Djakovo-Slawonien") u posjedu autora. Usp. KR/Konrad Reiber/, Auch 40 Jahre danach belasten böse Erinnerungen unsere Psyche. 1650 Landsleute beim Heimattreffen des Bezirkes Djakowo in Graz, Steiermark, Der Donauschwabe, Aalen, 21. X. 1984., str. 6. U povodu skupa izrađena je i jubilarna spomen značka; vidi: Vladimir Geiger, Folksdojčerska značka i medalja za Đakovo i Đakovštinu, Numizmatičke vijesti, god. 32, br. 32, Zagreb, 1990., str. 97.-99. Isti tekst objavljen i u Đakovački vezovi. Prigodna revija 1995., Đakovo, 1995. str. 73.
- 100 "Zavičajne knjige" su posvećene ponajprije uspomenama iseljenih Nijemaca na stari zavičaj, a ne povjesnom istraživanju, iako sadrže dosta gradiva, napose za demografiju, etnologiju, zanimljivih starih fotografija, starih planova i karata. Izrađene su uglavnom po istoj shemi: nacrt povijesti (za novije doba većinom ne po izvorima ili literaturi, nego po sjećanju), priče, dosjetke, crtice iz zajedničke prošlosti, popis njemačkih obitelji... Od tih izdanja ne može se uvijek očekivati povijesna objektivnost. Uza sve "zavičajne knjige" su važna i nenadoknadiiva i nezaobilazna literatura o Nijemcima na našim prostorima.
- 101 Usp. Vladimir Geiger, Slavonija u podunavskošvapskoj historiografiji, Osječki zbornik, br. XXI, Muzej Slavonije Osijek, Osijek, 1991.(1995.), str. 339.-342; Isti, Njemačke "zavičajne knjige" za Đakovštinu, Đakovački vezovi. Jubilarna revija 1967-1991., Đakovo, 1991., str. 79.; Isti, Njemačke "Zavičajne knjige" za Đakovštinu, Historijski zbornik, god. XLV (1), Zagreb, 1992., str. 352.-353.; Isti, Njemačke "Zavičajne knjige" kao izvor podataka za povijest sporta u Đakovu i Đakovštini do 1945. godine, Povijest sporta, god. XX, br. 80, Savez za fizičku kulturu Hrvatske, Zagreb, 1989., str. 331.-335.; Isti, Osvrt na monografiju o Semeljcima i Kešincima, Sjećanje na stari zavičaj. Anton Utri, Johann Schnapper, Heimatbuch Semelzi und Keschinzi, Đakovačke novine, god. I, br. 3, Nezavisni dvotjednik Đakova i Đakovštine, Đakovo, 15. 10. 1993., str. 16.; Isti, Monografija o Semeljcima i Kešincima. Anton Utri, Johann Schnapper: Heimatbuch Semelzi und Keschinzi, Slavonski narodni godišnjak 1994., Grafičko-trgovačko poduzeće "Tipografija" d.d. Đakovo, Đakovo, 1993., str. 64.-65.; Isti, Zavičajna knjiga Đakovštine, Putujući Slavonijom, br. 13, Privlačica, Vinkovci, kolovoz/listopad 1996., str. 35.-36.
- 102 Stefan Stader (Hrsg.), Satnitz. (Djakovačka Satnica).Eine gemischtsprachige Gemeinde in Slawonien/Jugoslawien, S.I. /Kaiserslautern/, 1972.
- 103 Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder (Hrsg.), Heimatbuch Tomaschanzi-Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien, Donauschwäbische Beiträge, Band 63, Ruit bei Stuttgart, 1974.
- 104 Matthias Stolz (Red.) Krndija Heimatbuch. Slawoniendeutsches Dorf ausgelöscht, Hrsg. Komitee der Heimatortsgemeinschaft Krndija, Graz, 1987.
- 105 Johann Possert (Hrsg.), Viškovci Heimatbuch. Zur Erinnerung an ein kleines Bauerndorf, Eigenverlag, Lieboch, 1989.
- 106 Anton Utri, Johann Schnapper (Red.), Heimatbuch Semelzi und Keschinzi. Zur Erinnerung an unsere einstigen Heimatdörfer, Hrsg. Komitee der Heimatortsgemeinschaften Semelzi und Keschinzi, Graz-Linz, 1992.
- 107 Stefan Sehl (Red.), Unvergessene Heimat der Donauschwaben. Großgemeinde Drenje, Slatnik-Manditschevac-Pridvorje in Slawonien, Hrsg. Heimatortsgemeinschaft der Großgemeinde Drenje, Reutlingen, 1994.

Nositelji organiziranja i okupljanja, većinom su intelektualci, učitelji, svećenici i drugi. Preko tzv. "zavičajnih pisama" (Heimatbrief) Domovinske mjesne zajednice obavješćuju sunarodnjake o događajima u zajednici (smrti, obljetnice, susreti i sl.).¹⁰⁸ Znatnu ulogu u povezivanju i očuvanju uspomena na stari kraj, zajednički život u prošlosti i povijest svojeg etnikuma, imaju i brojne publikacije i novine, od kojih je najpoznatiji, najpopularniji i najčitaniji podunavskošvapski tjednik "Der Donauschwabe".¹⁰⁹ Osim toga, niz je i drugih napisa, ili publikacija različitih zamisli i vrijednosti. Pretežito su to radovi publicističko-memoarskog karaktera posvećenih uspomeni na stari zavičaj.¹¹⁰ Osnovno raspoloženje svih izdanja je nostalgija za izgubljenim zavičajem.¹¹¹ Mnogi od njih redovito do danas posjećuju svoja zavičajna mjesta, svoje konfiscirane kuće, groblja i druge spomenike svojih predaka.

Nakon svega, za našu stvarnost važno je saznanje što je bivša Jugoslavija, a time i Hrvatska, Slavonija i Đakovština izgubila protjerivanjem i nestankom Nijemaca, ali ne samo u materijalnom smislu.

---

108 Od đakovštinskih domovinskih mjesnih zajednica, najaktivniji u redovitom izdavanju/tiskanju "zavičajnih pisama" su HOG Gorjani-Tomaschanzi-Iwanowzi (od 1971. do 1995. godine 50 brojeva) i HOG Krdija (od 1985 do 1996. godine 16 brojeva). I druge đakovštinske Domovinske mjesne zajednice povremeno izdaju "zavičajna pisma". U poznavanju poratnog života i sudbine pripadnika zajednica "zavičajna pisma" su od neprocjenjive vrijednosti. Izdavana su u rasponu od najobičnijih informativnih cirkularnih pisama (primjerice: HOG Drenje-Slatnik-Mandićevac-Pridvorje, HOG Gašinci) do tiskanih ilustriranih bitena (HOG Krdija) ili manjih brošura (nekoliko "zavičajnih pisama" HOG Gorjani-Tomaschanzi-Iwanowzi).

109 Der Donauschwabe, Bundesorgan der Heimatvertriebenen aus Jugoslawien, Rumänien und Ungarn, Donauschwäbischer Heimatverlag, Aalen.

110 Usp. primjerice: Adam Gärtner, Fasching in Djakowatschka Satnitz. Schön war die Jugendzeit, sie komm nicht mehr..., Der Donauschwabe, Jg. 22, Nr. 4, Aalen, 23. I. 1972., str. 7.; Isti, Ried in Oberösterreich-die zvieite Heimat der Satnitzer, Der Donauschwabe, Jg. 21, Nr. 20, Aalen, 16. V. 1971., str. 7; Isti, Anekdoten aus Slawonien. Die auch in Satnitz an den langen Winterabenden erzählt wurden, Godišnjak njemačke narodnosne zajednice /VDG Jahrbuch 1995, Njemačka narodnosna zajednica/Volksdeutsche Gemeinschaft, Zagreb, 1995., str. 229.-230; Martin Mayer, Familie Wieland: Die ersten Donauschwaben in Gosheim, Die Donauschwaben und deren Eingliederung in Gosheim, Hrg. Landsmannschaft der Donauschwaben in Gosheim, 1989., str. 195.-196. Tomaschanzi in der Djakowschtina, Neuland, Jg. 4, Nr. 36, Salzburg, 9. IX. 1951., str. 4; Kešinci in Slawonien, Neuland, Jg. 4, Nr. 43., Salzburg, 28. X. 1951., str. 4; Valentin Oberkersch, Hoch über der Djakowschtina. Kurzer Rückblick auf d. bosnisch-syrmische Diözese u. d. Bischofssitz Djakovo, Der Donauschwabe, Jg. 13, Nr. 22, Aalen, 2. VI. 1963., str. 5; Lorenz Stolz, Lebens Betrachtungen des Lorenz Stolz, Eigenverlag, München, 1974.; Matthias Stolz, Das grosse Feuer. Die Geschichte eines deutschen Dorfes in Ostslawonien; Österreichische Landsmannschaft, Eckartschriften, Heft 87, Wien 1983.; Isti, Zwischen Traum und Wirklichkeit, Edition Strahalm, Buchverlag, Graz, 1996.; Isti, Gewitter im Schnitt, Donauschwaben Kalender 1995, Aalen, 1994., str. 132.-135.

111 Problematiku čežnje za domovinom (Heimweh) kod iseljenih đakovštinskih Nijemaca, obradila je na primjerima Nijemaca iz Tomašanaca koji danas žive u Austriji (Graz i okolica, okolica Salzburga) i Njemačkoj (Sindelfingen i okolica Tübingena) Marina Kurtz u diplomskom radu naslov-ljenom "U životu se nijedne domovine ne treba bojati-domovina u kongitiv-nom sustavu prognanice Resi W. Donaušvabice" obranjenom na Odsjeku za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu 1993. godine. Skraćena verzija je objavljena pod nešto izmjenjenim naslovom: Marina Kurtz, Povijesne analize slijepe su bez pripovijedanja. Domovina u životnoj priči prognanice Resi W., Donaušvabice, Nijemci u Hrvatskoj jučer i danas, Zbornik, str. 131.-160.

SUMMARY

THE GERMANS OF ĐAKOVO AND THE SURROUNDING AREA AFTER THE SECOND WORLD WAR

The text deals with the history and position of German ethnic minority (Volksdeutscher G; folksdojčer Cr) in Đakovo and the surrounding area after the Second World War. Along with other relevant and inevitable problems from the postwar history of German ethnic group in Đakovo and Đakovo-area, which resulted from newly created political circumstances, the author comments particularly on the situation of German population who stayed in the homeland after the war. Untill the end of the Second World War Germans made, next to Croats, the second largest ethnic group in the population of Đakovo and the surrounding area. Basing his conclusions on authentic archival material, press and literature, the author presents polizical, cultural, demographic and other issues from the history of German ethnic group in Đakovo and the surrounding area from the Second World War up to the present time.